

אוניברסיטת בר-אילן

המכון לחקר החינוך הדתי ולנידוחו
ע"ש פרומ' א' שטרן

המרכז לחקר האשה ביהדות
ע"ש פניה גוטספלד הלר

אתגרים בחינוך והבטה הדתית בעידן המודרני

האשה ביהדות

סדרת דיונים
ס' 3

המרכז לחקר האשה ביהדות ע"ש פניה גוטספלד הילר

המרכז הבין-תחומי לחקר האשה ביהדות פועל כיחידה עצמאית בפקולטה ליהדות באוניברסיטת בר-אילן ומטורתיו הן מחקריות וחינוכיות-ציבוריות. המרכז מעודד מחקר שנועד להעшир את הידע שלנו על ההיסטוריה של האשה היהודית ועל מקומה בחברה, הדת, המשפט והיצירה היהודיתים. המרכז יוזם לשם כך תכנית פרסומיים, מקיים כנסים אקדמיים וכן תומך במחקריהם ספציפיים.

המרכז רואה חשיבות בהשפעה על התחום החינוכי-ציבורי ויום פעולה המכובנות להשפעה על המודעות הציבורית באשר למקומה של האשה ביהדות. לשם כך לוקח המרכז חלק בפעולות המיעודות לשינוי המודעות הנשית הדתית וכן פונה אל הציבור הרחב בפרסומים ציבוריים שונים. מתוך מטרה להוות גורם משפיע בתחום החינוך יום המרכז השתלמיות מורים והכנת תכניות לימודים בתחוםים המבטאים את ייחודה של האשה היהודית.

בראש המרכז עומדת פרופ' טוביה כהן.

חברי הנהלה:	פרופ' משה גרטיאל (יו"ר)	פרופ' יפה ברלביץ
ד"ר רות הלפרין-קדרי	פרופ' שמואל פינייר	פרופ' דפנה יזרעאלי
ד"ר יוסף פליישמן	ד"ר מרגלית שילה	פרופ' אריה פרימר

המכון לחקר החינוך הדתי ולקידומו ע"ש פרופ' א' שטרן

המכון לחקר החינוך הדתי ולקידומו עוסק במחקר בסיסי ויישומי בחינוך הדתי בכל גווניו וכן יום פעילותות המכובנות להשבחת החינוך הדתי ולקידומו מטרותיו. המכון תומך בכנסים ובפרסומים מדעיים העוסקים בחינוך היהודי דתי. הפעילויות המכובנות לשיפור איכות החינוך הדתי כוללות ארגון ימי עיון וכנסים המיעודים לאנשי חינוך, ערך כת טקרים, הערכת פרויקטים ופרסומים המיועדים לאנשי חינוך בכל הרמות. פעילות המכון מתמקדת בחינוך הממלכתי דתי בישראל, אך חוקרי המכון עוסקים גם בחינוך היהודי דתי בכל גוণיו - הן בארץ והן בתפוצות.

חוקרי המכון נמנים על צוות המרצים בבית הספר לחינוך באוניברסיטת בר-אילן.

בראש המכון עומד פרופ' ישראאל ריז.

חוקרים נוספים: גבי שירה אילוז, ד"ר זהביה גروس, ד"ר אברהם לסלוי

המכון למחקר החינוך הדתי ולקידומו ע"ש פרופ' א' שטרן

המרכז למחקר האשה ביהדות ע"ש פניה גוטספלד הילר

"האשה ביהדות: סדרת דיןנים" מס' 3

אתגרים

בחינוך הבת הדתית בעידן המודרני

המכון למחקר החינוך הדתי
ולקידומו
ע"ש פרופ' א' שטרן
טל. 03-5318710
03-6352844
פקס.
richyi@mail.biu.ac.il

אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 52900

ISSN 1565-0413

אדר א' תש"ס (פברואר 2000)

המרכז למחקר האשה ביהדות
ע"ש פניה גוטספלד הילר
טל. 03-5318286
fax. 03-5351233
jwmn@mail.biu.ac.il
website: www.biu.ac.il.js.jwmn

המרצים לфи פדר הופעתם

רב י' אריאל, רב העיר רמת-גן, אחראי על הקמת ישיבת הסדר ברמת-גן ומרצה במדרשה לבנות ליד אוניברסיטת בר-אילן.

רב ד"ר א' כהן, רב קיבוץ עין הנצי"ב, ראש מדרשת הבנות של הקיבוץ הדתי.

רב ש' ריסקין, רב העיר אפרת, ראש מוסדות "אור תורה".

גב' א' רוזנברג, ראש בית המדרש לבנות במודל-עו.

גב' ח' נקון, ראש בית המדרש לבנות "עשות" בירושלים.

פרופ' מ' רוזנק, מומחה לפילוסופיה של החינוך ולחינוך היהודי, באוניברסיטה העברית בירושלים.

גב' ש' ברויאר, מנהלת בית הספר התיכון הדתי ניסויי לבנות "פלך".

גב' בלחה אズמנית, המרכז ללימודים האשה והמשפחה ליד מכללת תלפיות.

ד"ר ד' וייסמן, מנהלת מכון "כרם" להכשרת מורים בירושלים.

הקדמה

ביום וברגון יום העיון בנושא "אתגרים בחינוך הדתי בעידן המודרני", שהתקיים ב-י"ט בטבת תשנ"ט (7.1.99), חכרו יחד שני גופים אוניברסיטאיים בר-אילן: "המכון לחקר החינוך הדתי ולkidomo ע"ש שטרן" והמרכז לחקר האשה ביהדות ע"ש פניה גוטספלד הלר". זכינו גם לשיתוף פעולה מלא מצד "המנהל לחינוך דתי" במשרד החינוך" ומיל שumped בראשו - מר מתי זגן.

בשנים האחרונות נוברת ההתעניינות הציבורית בערךת החינוך במטרה להעמק את השכלתה של הבת הדתית, בפרט בתחום לימודי הקודש. התעניינות זאת הchallenge "מלמטה", מן השיטה, מן הבנות בוגרות החינוך הדתי והשרות הלאומי. ההתעניינות כומלת דזוקה על רקע הצלחת חינוכן של הבנות, שיצרה כמיהה שלא להסתפק בקיים אלא להוסיף עליו עוד נדבכים. שאיפה זאת מחייבת את קברניטי החינוך הדתי לשקל את המצב החדש היטיב, בראש פותח אך גם בזהירות. אין ספק כי עומדת בפנינו הזדמנויות נדירה לסייע לבנותינו תלמידותינו בניצול הפוטנציאל האישי שלהם, بد בבד עם העשרה העם היהודי בכללתו. לא נכחיש, אם זאת, כי בתהילן שינוי זה קימות גם סכנות מסוימות שראצוי לתת עליהם את הדעת מראש. במצב מורכב זה - האתגר על סכנותינו, עוסק יום העיון.

יום העיון נחלק לשישה מושבים, שבכל אחד מהם ביקשו לעודד חשיבה מקורית ולהציג אלטרנטיבות, כנישונות ראשונים שמהם ניתן ללמידה.

במושב הראשון ביקשו שלושה רבנים - מchananim (רבobi י. אריאל, הרב א. כahan, הרב ש. ריסקין) להתייחס להיבטים ההלכתיים וההשקתיים של העמקת לימוד התורה בקרב הבנות ולעמד על השלכות אפשריות של מגמה זאת. הרבניים כולם מכירים בחשיבותו העצומה של לימוד התורה לגבי הבנות, יחד עם הצורך לשמר על מרכזיותו ושלמותה של המשפחה. הם נחלקים, עם זאת, בהערכת האיזון האידאלי האפשרי בין המרכיבים השונים באישיות הבת.

במושב השני דיברו שלושה אנשי חינוך: שני ראשי "מדרשות" לבנות (גב' א. רוזנברג, גב' ח. הנקין) וברונו על עוצמת החוויה שעוברות הבנות בלימוד התורה במדרשות לעומת ניסיון הקודם, ועל חידושיהן של המדרשות בלימוד תורה לבנות. כמו כן התבקש הוגה חינוכי (פרופ' מ. רוזנק) להתייחס למשמעות הפילוסופיות של הנושא.

המושב השלישי עסק בשיטה החינוכית בפועל תוך ביקורת מסוימת על המצב המקובל בחינוך הבלתי המריצות (גב' ש. ברויאר, גב' ב. אדמנית וד"ר ז. וייסמן) תארו כמה מן המטרות החדשנות בחינוך הבלתי במסגרת התיכונית וניסיונות שכבר נעשו בתחוםים שונים.

בגלל חסיבותם של הדברים שנאמרו ביום זה, ראיינו לנכון לקבצם בחומר זה, וכן להביאם לידייעות ציבור מוחנים וمتעניינים רחב. בעקבות החומר השתדלנו לשמור, גם מעבר למאמר כתוב, על טעםם של הרצאה שבעל-פה כדי להבהיר כך את הדינמיות של יום העיון.

אנו מקוים כי בכנס ובחוברת זאת אנו פותחים דיון רחב באתגר שבחינוּן הבת הדתית בעידן המודרני, העומד לפני החינוך הדתי. שני המרכזים ימשיכו לעודד גם את הדיון, וגם את העיסוק המعاش בקידום חינוכן של בנותינו. המשכו של יום השתלמות נוסף, באדר תש"ס, שיתמקד בהצעות מעשיות לתוכניות לימודים ונוסחים: "איש אשה ומשפחה, עיצוב זהות הבת הדתית בהשפעת תוכניות הלימודים".

פרופ' טוביה כהן

המרכז לחקר האשה ביהדות
ע"ש פניה גוטספלד היל

פרופ' ישראל ריז'

המכון לחקר החינוך הדתי ולקידומו
ע"ש שטרן

WIN CALKS

הנחות יסוד
הלכתיות ורוחניות

"פמיליום" ולימוד תורה

הרב יעקב אריאל

בפתח דברי ברצוני להציג כרטיס ביקור. אני מרצה לא רק כאן, במודרשה לבנות באוניברסיטה בר-אילן, אלא בעוד מדרשות לבנות באוזר, במדרשת אביב ובמכלאת אוורות. אני מדגיש בכוונה את היותי שותף מלא לאוותן מדרשות, שאני רואה בהן ובטיפוחן את אחד האתגרים החשובים ביותר של דורותנו. חשוב שנייה לנו, הרובנים, קשרים עם אותה התפתחות מרשימה של לימוד תורה של בנות, שנשייע בטיפוחה, אבל גם נdag לэмיחתה הנכונה, עצ' זהה, שאם אין שומרים עליו שיגדל נכוון הוא מתעתקם. לכן צריך לטפל בו, לגוזם אותו נכוון, להעמיד לו סמכות נוכנים, לישרו, לדשנו, להשקו וולעתו הכל שהעץ יצמץ טוב ויהיה גדול ויפה. בהמשך אף אזכיר מאייז צמיחה עוקמה של עצ' זה אני חושש. ביגנטיים ב"ה הצמיחה מלבלבת ופורחת ופרותיה יפים. אבל לפני כן אני מבקש לחלוק על מי שמספריזים לדעתך יותר מדי כשהם מבקשים נשים תשתלבנה בכל נושא.

ואומר מראש, נשים מסוגלות לעשות כמעט כל דבר בעולם ואין הן נופלות מן הגברים. להפץ, יש כשرونנות שהן עלולות בהם עלייהם; אין בכונתי לנקוף את האישה או לומר ממשהו בוגנותה ובחסרוןותיה חס ושלום. עם זאת בעצם החשווה המספרית בין גברים לבין נשים, בעיסוקים השונים, בעצם החשווה הפרטנית הזאת אני רואה סכנה. הגישה הזאת מאפיינת היום את התפיסה הפרטנית בעולם - התפיסה המייצגת את הפרט. בפרט הזה נכללים גם גברים וגם נשים, וכל אחד זכויותיו שלו. וכך, מצד אחד מתפתח שוביונים גברי ובמקביל לו, כראקציה, מתפתחת התפיסה ההפוכה, פמיניזם נשוי, חלקו גם מיליטנטי. ואני חולק על שתי הגישות. לא שוביונים ולא פמיניזם אלא **פAMILIUM**. ואני מדגיש את זה, **פAMILIUM**. וכך, כאשר הנהלת האוניברסיטה מבקשת לעודד בנות להמשיך בלימודי זוקטורט במידעים, יש לתת את הדעת לתנאים שיאפשרו להן להמשיך בלימודיהן גם בהיותן אמהות, ולטפל בילדיהן ולטפח את משפחותיהן. אי אפשר לצפות שאישה תלמד לקרוא תארים גבוהים כאשר דעתה נתונה לגידול ילדה, מבלי למצוא דרך להקל עליה. אחת הדרכים לעזור לה ולקדם אותה ולאפשר לה להתפתח היא להקים כאן באוניברסיטה מעון לילדיים לשוחות בו בשעה שאמם עוסקת בלימודיה.

מתוך התפיסה הארגנטית של ה"פAMILIUM" יכולה להתפתח גישה אחרת למורי. עצם ההתחשבנות - באלו מצוות האישה חייבת ובאלו האיש חייב, אינה נכונה ויש לדחותה על הסף. **הבית** הוא המקים מצוות, **הבית** לומד תורה, **הבית** מתפרקנס, **הבית** עושה צדקה, **הבית** עשווה את הכל. כמובן, בתוך הבית יש ממון חילוק תפkidim, וחילו שינויים בחלוקת תפkidim זו: אם בעבר הבעלה היה המפרש היחיד והאישה הייתה עסוקה כל היום בירכתי ביתה, בין תנור לכיריים, מצב זה השתנה לחלוון, וטוב שהשתנה. אין צורך היום באותו בזבוז כוח אדם. היום אם אישת תפאה כל בוקר לחם יהה זה בזבוז כוח אדם, משומ שזול יותר לנקוט לחם אחד במכולה, ובאותו זמן תעשה האישה משהו חשוב יותר לחברה ולעצמה. חילוק התפקידים הקלאסית, שהיא עוסקת במטבח והבעל עוסק בפרנסה, השנתנה בהרבה, ואני יכול להגיד מביתי שלי: אני גדلت בבית שבו היו ארבעה בנים, אשתי גדלה בבית שבו היו רק בנות; אני לימדתי את אשתי בישול

והיא לימדה אותני להחזיק בטוריה. חלוקת התפקידים הקלאסית איננה מחייבת היום את הבית המודרני. וכך צריך לעוזר לזוג, ולדעתו אין עדיין הכנה מספקת לקראת חי משפחה מודרנית, להבנה של חלוקת תפקידים בין בני הזוג צריכה להיות שונה מאשר חלוקת התפקידים בעבר. אין בושה בכך שגבר יעסוק גם במקרה שנקרא "מקצועות נשיים" ואין זו בושה שאישה תעסוק גם במקרה שנקרא פעם "מקצועות גברים". אך מה שחשיבות מעלה הכל לשומר שההרמוני המשפחתי חשוב לא פחות, אם לא יותר, בסולם השלים, וההאריות למשפחה תהיה מעלה כלול. הקריירה המשפחתי חשובה לא פחות, אם לא יותר, העדיפויות שעומדים היום לפני כל אדם ואדם, ובפרט בפני האישה. הלחצים החברתיים להתקדם, להתחזרות, להשיג, יש בהם, לדעתו, הפרזה מסווגת - לאישה, לילדה ולחברה. אם היום אישת נישאת בגיל 35-40, ויש מקרים כאלה, משפחה נורמלית היא לא תוכל לגדל בצורה כזו: הסיכוי לדצת כבר קטן, המשפחה תהיה קטנה. אנו גם מכירים את התופעה של משפחות חד-הוריות לכתיה, שנייה וואה בה סכנה חמורה מאוד.

אני מבקש להסתיע בדברי תורה: כספרעה רצה להילחם בבני-ישראל, משרה שהם פרו וישראלו וירבו מאוד ומתמלא הארץ אותם, הוא העביר אותם בפרק. חז"ל דורשים שהטיל עבודה גברים על נשים ועובדת נשים על גברים. בכך רצה להשל את הבית היהודי, אבל בזכות נשים צדקניות שלא ויתרו על אימוחתן גנלו מצרים. שתי נשים מזכורות בפרשנו, ספרה ופועה. "ספרה שמשפרת את הولد ופועה שפועה את הولد". הן מייצגות שתי תוכנות נשיות שונות מהפכה שבועלם לא תנסה אותן: את העובדה הביוולוגית שהאישה היא אם, ואת העובדה המנטלית שהאישה היא אם. תוכנות יסוד אלה אין ניתנות לשינוי ויש להתחשב בכך. ואני שב ואומר: דזוקא משום שאישה מוכשרת, ובכמה תחומים אולי אף יותר מן הגברים, בתחום אחד רק היא מוכשרת יותר, אין לה תחלין. לטירות יש תחלין, יש אצלנו גם טיסים, אבל אם אוטה טiesta לא תהיה אם, עם ישראל יפסיד, הוא לא ירווח טiesta, הוא יפסיד אם.

אמנם, מבנה המשפחה השטנה, אך חלוקת התפקידים נשאהה, ואספר מניסיוני: אני יודע כמה זוגות השatty, כמה מאות זוגות בודאי, ואחריות-על יש לי על אלף זוגות. כאשר אני מראין זוגות לפני הנישואים, אני מסביר להם את תנאי הכתובה ושאל כל זוג אם הוא רוצה מערכת אחרת של יחסי ממון. בידוע, לפי תנאי הכתובה הבעל מותחייב לפרנס את האישה כל ימי חייה. והנה, מתוך אלף נשים לא מצאתי אף אחת שווייתה על זכות המזונות שחביב לה בעלה, ובצדק. על-פי הפסיכה של בתיה המשפט יש לאישה זכות ל"מעשה ידיה", יש לה זכות לנכסייה, אבל אין מАЗינים זכות זו בחובות של האישה לביתה ובכך אני רואה עיונות מסוימים: לאישה מוכנים לתת את מלאה הזכויות ומהבעל דורשים את מלאה החובות. אמן נכון, הדברים השטנו - האישה גם היא מפונשת ויש לה היום זכויות שות יתור מבעבר, אבל שווין זכויות היא המפרנסת - כתובה נחתמת; ואם מתעוררת בעיה, והדברים באים לפני בית-הדין, לא יוכל אף בעל חרדי לטעון, בכל בית-דין שהוא, שכאשר התחתנו האישה התחייבה לפרנס את המשפחה. לאחר שתתנס על הכתובה התחייב הוא לפרנס את המשפחה. כשהיא יכולה וכשהיא רוצה לפרנס - שתפרנס, אך אם אינה יכולה חזר החיבוב המקורי לבעל ועליו לפרנס את הבית. גם על כך משפיעה עובדת האימהות; במשפחה

חרדית שבה אישה يولדת לפעמים עשרה ילדים ויתר, בודאי אי אפשר להטיל עליה את האחריות הבלעדית לפני נשמה, אלא רק בזמן שהיא יכולה ורוצה.

ומכאן גם לתלמוד תורה, שהוא אולי הנושא המבטיא יותר מכל את המהפהча שהתחוללה במעמד האישה הדתית. נזכיר כאן את החפץ-חימים המביא בספרו "ליקוטי הלכות" את המחלוקת המפורסת ממסכת סוטה בשאלת האם יש זכות לאישה למדוד תורה; לדעתו של בן עזאי, מצויה על אב למד בתו תורה, ואילו רב אליעזר חולק עלייו ואומר שככל המלמד בתו תורה כאילו לימדה תפלה. החפץ-חיים פוסק שם שבימינו אישה רוכשת השכלה ולבן היא חייבת גם למדוד תורה, ולא יתכן שתרכוש השכלה כללית ולא תקנה לה במקביל גם השכלה תורנית מתאימה. ובמושגים של האקדמיה: אישה הלומדת משפטים, משפט אנגלי, משפט רומי וכל משפט אחר, אסור שתהיה חסורה כל ידע במשפט התורה. באותה מידה שאנוחנו דורשים מוגברים למדוד תורה, צריך לדרשו גם מנשים משפטניות שתהיינה לפחות בעלות יכולת התמודדות עם טקסטים תלמודיים, עם טקסטים משפטיים הלכתיים, כדי שתוכננה לאוזן את עולם החשיבה שלהן, ולהעシリו, ולא תצטמצמנה בתפישת עולם אחר. כך גם אישה רופאה, לא יתכן שלא יהיה לה מושגי יסוד בביועות של אתיקה והלכה ברפואה, לא יתכן שתעמדו לפניה בעיה רפואית בעלת השלכות אתיות, והיא לא תדע את עמדות ההלכה בנושא זה, את הסוגיות הנידונות, את השאלה שישאלו, עליה להתמודד עם טקסט הלכתי ולהביןו כדי שתוכל לפחות שאלת חכם, כי שאלת חכם - חצי תשובה. יתרה מזאת, אם תהייה לה ומה תורנית סבירה, היא תוכל גם להביע דעה ולהשתתף בקביעת העמדה ההלכתית. וכן חומרה של אישה בימינו למדוד תורה. ככל שאישה מתקדמת יותר כך היא חייבת להעשיר יותר את עולמה התורני, וכן אני חייב להציג - לא רק את עולמה האינטלקטואלי.

הדוגמאות שהבאת עד כאן הן דוגמאות אינטלקטואליות כגון משפטיים, הלכה, רופאה ועוד. אבל חשוב לא פחות, ואפילו חשוב יותר מכך - העשרה העולם הרוחני, המחשבתי, ההשquetתי, החוויתית בלמידה התורנית. אחת הביעות של בית-המדרשי התורני החדש בישראל, שהוא חדש, עדינו אין לו מסורת, וכאמור, זהה סכנתנו - הוא עלול להתרCKER יותר מדי בצד האינטלקטואלי, הנראהঅתגר חדש, ולפקח את הצד החוויתני הרוחני. בישיבות כידוע נזהרו בכך; אמנים גם הן לא פתרו את הבעיה פתרון שלם, אבל בכל פעם שהתגלה חוסר איזון בין הצד האינטלקטואלי והצד החוויתי, היו מי שאיינו החסידות עשתה זאת בהתחלה, ואחר-כך גם תנوعת המוסר. בכל הישיבות מנסים לשמר על האיזון, משתדלים שהצד האינטלקטואלי לא יגבר יותר ממי על הצד החוויתי. א-על-פי שרוב הזמן מוקדש ללימוד אינטלקטואלי עדין מקפדים שאים לא יסתפק רק בלימוד תורה בתחום האינטלקטואלי הctr אלא יעזור את רוחו גם בתחום הרוח, המוסר והמידות הטובות, ביראת שמיים, בתפילה טוביה ובחוויות דתיות אחרות, בשירה וזרה, במחשבות ישראל, באמונה וכו'.

חוושוני מאוד שבנהירה שאנו רואים היום, של נשים הרוצחות להידמות לגברים, ההתמודדות שלהן עם הלימוד תהיה אינטלקטואלית ויקופח הצד החוויתי שאצל אישה לא רק שאינו חשוב פחות, אלא הוא חשוב אף יותר מאשר אצל גבר. זאת לאחר שעולמה הרוחני החוויתי של האישה עשיר יותר, עמוק יותר

זוקק יותר לטיפוח. לכן, בית-המדרשה לנשים אם לא יהיה מאוזן הוא יהיה מעוות, ועלינו לחפש דרכים לשמר על הדברים ולטפחם טיפוח נכון. וכן נעשים ניסיונות לכך. אולם זוקא במוסדות כמו "המדרשה" וגם "הכולל" בבר-אילן, האמורים להוות תשובה מأונית ללימודים האקדמיים באוניברסיטה, האיזונים הם בעיקר הלכתיים, ומחשבתיים, ובתחום החוויתי כמעט שאין עיסוק. אני משוכן, הזמן אינו מאפשר, אלה הם התנאים, אבל הדעת אינה ניתנת דיה לצורך בתוספת מיזחית, בחיזוק רוח היהדות, המוסר, המידות הטובות; אולי היה בכך כדי למנוע את אותו אשון שairyע פה לפני שלוש שנים. בודאי אני אומור שבגלל זה הוא airyע, אבל יכול להיות שאילו הדוגש הצד המוסרי מאד מאד, היה הדבר מבטיח אייזון נשוי טוב יותר.

כאן המקום לשאול לסייעות שהביאו את פוסקי הדור לא רק להתייר לנשים ללימוד תורה, אלא אף לחיבין בכך. אם נתבען היטב במקורות, ונבדוק מדוע אסרו על נשים ללימוד תורה, נראה שהסתיבות לכך היו בעיקר חברתיות ולא מוחותניות. וארכח בוזה מעט: מן המקורות שלנו המתיחסים לנשים בכל הזמנים,מן התלמוד, האגדות והמדרשים ועד ימינו אלה, עולה כמה וכמה אמריות שליליות, חמורות וקשות לגבי נשים וכגון: אפשר למצוא גם אמריות הפוכות. יש מי שעושם את מלאכתם קלה, מצטטים רק את האמריות הקשות, ויש המצטטים רק את האמריות המכמיות. ואני אומר את האמת, אכן בדרך המלך, את זה לעומת זאת וזה עשה האלקים. הדברים נכתבו, ואי אפשר להכחיש אותם אבל צריך לבדוק על איזה רקע נאמרו הדברים, האם האמריות - חן לחיבוב והון לשיליה - ביטאו הערכות מוחותניות, והאם הן נדרשות לדברים שהם מוחותיים לבניה המשפחתי, לשוני הביוווגי, המנטלי, המהותי של האישה, או שהדברים נאמרו על הרקע החברתי של המציאותות בעולם כולם כולם באותו זמן?

התורה פטרה את האישה מלימוד תורה, כשם שפטרה אותה מהרבהמצוות, כדי שלא להטיל על האישה להיות הגרא"א או ר' עקיבא אייגר. זאת כדי שהאישה לא תרגיש מחובבות; היא אולי מסוגלת להיות כזו, אך לא טוב שהאישה תשאף מגיל צעיר להיות כמו הגרא"א, תמיד רק בתורה, ולא תרצה לעשות שום דבר אחר. בוגמה כזו של האישה יש סכנה - היא גרא"א לא תהיה, אבל ייחודה כאישה וכאמ' ימצא מקופה. היא עלולה לראות באימהות מטרד או גורם המعقب את שאייפותיה הרוחניות. ילדה יגדלו מתוסכלים, כי את אכובתנה וכעסה היא עלולה להטיל עליהם. לכן לא הטילו את המשימה והאחריות להיות גדול הדור, על נשים זוקא. אישה שרצה למדוד תורה בהתנדבות, הרשות נתונה לה, אבל כמשמעותה של האישה, להיות הגדול בדור, מפני זה אני חשש מאד: אני חשש מן התחרות, ממה שעலול לקרות כאשר ישאל איפה היא האישה נזולת הדור? אני חשש מאד מן האוירה של ציפייה מן האישה, של לח עליה. לכן התורה לא דרשזה זאת, ואם כי התורה לא אסורה לימוד תורה לנשים, באו חכמים וביטאו ביטויים של אישור.

ובלשונם של חכמים: רשי"י אומר "יכאילו לימדה תיפלוות" - שמתוכה היא מבינה ערומותיו ועשה דבריה בהצעה". כמובן, לדברי רשי"י אם מלמדים אישה תורה היא למדת מהה ערומותיו. הרמב"ם דומה לרשי"י אבל אומר אחרת: "מפניהם שרוב הנשים אין דעתן מכובנת למד ומשיאות דברי תורה לדברי הבא לפי עניות

דעתן". דברי הרמב"ם קשים, כוונתו לומר שרוב הנשים במצבות החברתיות של ימיו, אין דעתן מכובנת להתלמד וモציאות דברי תורה לדברי הבא. ככלומר הוא מדבר על נשים שרובן "אין רצות להتلמד", ככלומר, אין רוכשות השכלה מכל סוג שהוא, ואם ילמדו אותן תורה הן עלולות לפרש את התורה למטרות אחרות לפי עניות דעתן. האט הרמב"ם התכוון לומר שדעתן של נשים ענייה במהותה, או שהמציאות היא שרוב הנשים כך עושות? המאייר אומר דברים חרייפים יותר: "כיון שהיא יצאת מדורה היא קונה ערמומיות, ואין שכלה מספיק להבנה ראוייה, והיא סבורה שהשיגה ומקשחת כפעמן להראות את חכמתה כלול".

ובכן, אם אני מבין נכון דברי חכמיינו - וכדי לזכור כי מסופר על רשי", שבנותיו למדו תורה, שהרי לששי לא היו בנים כלל, ועל מדנותן של בנותיו יש מסורת, והוא זכה לחנויות גדולות התורה - ובכן רשי"י שאמר את דבריו התכוון לנשים אחרות ולא לבנותיו. הרמב"ם דיבר על מציאות של רוב הנשים, והמאייר מדגש את היהות האישה הלמדנית טיפוס חריג, יוצא מן הכלל. ככלומר, כאשר מתוך החברת הנשית, שהייתה כולה אנalfabetית, לקחו אישה ולימדו אותה, הסכנה הייתה שחיריגותה ושותונתה עלולות לשחרר אותה ולגורום לעוזות בתפישתה, מה גס שבחברה היא הייתה אוטודיקטית, ללא בית-מדרש מסודר, ללא מקום שבו יוכל ללמידה לימוד מסודר ולהגע גם למסקנות נכונות. ככלומר, אוטודיקטיות והרגשות היהות יוצא מן הכלל הנו-הן הבעייה. אך לעומת זאת כאשר באויראה מתאימה, במסגרת ראיות, כשהדברים נלדים בכוונה ובהדרכה נכון, מן השורשים, כשהכל הוא המשך רצוף אחד של התורה למשה מסיני, הסכנה פוחתת, וזה מה שהתכוון החפצ' חיים לומר: בימינו הסכנות שדיברו עלייהן פניהם הן שלויות, לעומת היפוכן - בסכנה שאשה שתהיה "עם הארץ", בתקופתנו שאשה רוכשת השכלה ומקצוע.

נמצא אףוא שהסכנות שראו אבותינו בלימוד תורה לנשים, יכולות להיעלם היום אם בית-המדרשה הנשי אכן יהיה בית-מדרשה כנהוג וכמקובל, אם יראה את עצמו כמשמעות של תורת ישראל. כמובן, הוא חייב להתאפשר ייחודה משל עצמו, بما שהנשים רוצחות ללמידה, بما שהן צרכיות ללמידה, بما שמשמעותן אותן יותר, ובלשונה של תלמידה מ"אורות" - "אני רוצה להיות מחוברת". להתחבר פירושו שהיא משוה מן התורה שידבר אליה, שתרגיש את עצמה קשורה אל הדברים וקרובה אליהם. בית המדרש הנשי לא יהיה חיקוי של בית המדרש הגברי, אך הוא יהיה דומה לו במסרים, בתכנים, באויראה, באחריות המשיך את תורת ישראל מסיני לדורות הבאים.

ואוסף עוד כמה דברים: לפני שבועות אחדים, בזמן השביתה הגדולה בכל המוסדות להשכלה גבוהה, רציתי שלימוד התורה יימשך גם בזמן השביתה. ארוגני הסטודנטים לחצו על הבנות שלא יסכימו לכך ותשבתוננה גם מלימוד תורה. בת Antwort "ממעצת התלמידות" באחד המקומות פנתה לרב והוא פסק שהואיל והבנות פטורות מלימוד תורה, הן יכולות לשבות. כשהסבירו את הפסק זהה לפני אמרתי, שאמנם אישת אינה חייבת במצוות לajaran תורה, אמנים יומם בלי תורה איננו יומם של ቢיטול תורה, אך הוא יותר מזה, זה יומם של ቢיטול אישיותה, ביטול רוחניותה, כאשר היא הולכת בטול ואינה לומדת תורה. נכון שאין מצווה פורמלית של לימוד תורה, אבל מה בדבר מצוות טיפוח הרוח? ומה על טיפוח האישיות? אגב, האט בת מوطרת כמה ימים על טיפוח המראה שלה או על טיפוח לבושה: لما טיפוח הגוף הוא דבר חשוב כל כך עד שאישה

לא תוטר עליון, ואילו טיפוח הרוח לא? וכן נתקלתי בתופעה מעניינת, בכמה מקומות הבנות למדנו תורה במשך כל החודשיים האלה, בכל יום למדנו תורה. היו מקומות שהתחילה בלימוד תורה ובקבותיו חזרה גם כל המכללה ללימוד הסדרים, כעבור שבוע אחד של שביתה. לעומת זאת היו מקומות שבהם לא באו הבנות למדוד כלל. אני בא כאן להאשים בנות אלה, אני רק אומר שהערך של לימוד התורה לא הופנס דיין, והחסר בו לא הפך עדין לחסר איש, חסר נש. לא כל בת הפינה את הרעיון הזה. עדין פניו עבודה הרבה לעשותה עד שנשים תפנמנה את הרעיון שכדי להתעלות ולהתקדם באמות הן צרכות גם את המזון הרוחני התורני הימים יומי ובלעדיו תתנוונה. אולם, כפי שכבר אמרתי, אין להטיל על האישה את המשימה להיות גדולה בתורה ולומר שהיא חייבת בה בכל מחיר.

אני רוצה להתייחס לדבריהם של שני חברי לנשיות כאן ולהביע את דעתני בנושא ה"הסדר" לבנות. אני חולק על המלה "הסדר" לבנות - מדוע? המלה "הסדר" פירושה שורה בין שתי משימות שאפשר להיפטר מהן. החובה הצבאית שלቤיה אין לו קיום, והחובה התורנית שוגם בלעדיה אין לו קיום רוחני. ככל מבניים שעם ישראל בלי תורה אין לו קיום, ושני הדברים נחוצים לקיומו של עם ישראל. אנחנו, ציבור, לוחצים ודוחסים מכל גבר את שתי המשימות: שמצד אחד יהיה, אם יכול להיות, חיל קרב, ומצד שני - אם יוכל להיות בן תורה שהיה בן תורה ותלמיד חכם. כדי שגבר יעמוד בשתי המשימות הגדולות האלה אנחנו חייבים להגיע אליו שהוא "הסדר".

לבנות אין מחויבות מוחלטת לשתי המשימות האלה, המדינה זוקה להן במקום אחר - לא בצבא. אנחנו מתנגדים לשירות בנות בצבא. אני מתנגד לכך בפירוש, ולא אני בלבד, כל רבינו ישראל מתנגדים לשירות הבנות בצבא בכלל ובודאי לשירות חובה. אבל גם להטיל עליהם לימוד תורה, כמשמעותה ממשיכת אותן בכל מחיר - להיות הגור'א, גם לכך אני מתנגד. لكن המלה "הסדר" היא חיקוי, ואני מפחד מחייבים. אישה צריכה ללמד תורה לפי הבנותה, לפי יכולתה, לפי תחושתה, לפי נטייתה, לפי טבעה. לא כחיקוי. מה שמתפתח היום אצל כמה מן הבנות הוא חיקוי לדברים אחרים. כך למשל לגבי שמחת תורה: יש בנות המבקשות להנוג כפי שנוהגים הגברים. ובפניהם, אם הבנים ישתכרו, גם הבנות כן!! אני רואה בכל המהלך זהה סכנה גדולה. בנות צריכות להנוג מותוך עצמו לפי טבען, לפי רוחן, לפי נטייתן, ואדרבא, שכן תשעינה את זה בצורה עדינה יותר, תרבותית יותר, טוביה יותר, אולי בפורים ילמדו הבנים מן הבנות ולא הבנות מהם.

אני קורא לנשות דורנו להיות יצירתיות, לפתח את אישיותן הרוחנית ואת חיויותיהן הדתיות לא מותוך חיקוי והזדנויות, אלא מותוך צורך פנימי אמיתי העולם את אשיותן, יכולתיהן ותפקידיהן ובעיקר מותוך הרומניה ואיזון עם משפחתן.

תפקידה הכפול של האשה

רב אלי כהן

היתה רוצה להידרש בדברים קצרים לא רק לעניין של לימוד תורה לנשים, אלא לנסות וראות תמונה רחביה יותר של מה שאני מכנה "מהפכה פמיניסטית אורתודוקסית" המתחוללת ממש בשנים אלו במדינת ישראל. ברצוני לנתח כמה תגבות שונות של עולם הרבנים לאוთה מהפכה, ולעין מה הן, לדעתך, התగבות היהטר רצוות, אלה שאכן תוכננה לאפשר לנו לגדל את ה"ע"ז" הזה לכיוונים הרצויים. אזכיר בראשי פרקים את המאבק על ישיבת נשים במועצות הדתיות. מאבק שנייה להאה שקדיאל בירוחם לפני שנים רבות; וכן את הנושא של הטוונות הרבנית, אשר עליו אני מברך פה את האכסניה. הדבר אינו קל, ועודין יושם כמה אנשים שמנHALים כנגדו קרוב בלימה. מדרשת "נשנת" עומדת היום כבר בשלב הבא - נשים למדניות יושבות ולומדות הלכות נידה בעיון בהעמקה. אם היום אנשים פונים לבנות ושותאים "אם הרב בבית", בעtid אولي יהיה הרב בעלה של הרבנית, ואו יתקשו ויאמרו: "שלום הרב, האם הרבנית בבית? יש לי שאלה". זה חלק מן הדברים המתהווים היום בהנהגה העדתית הנשית - האורתודוקסית.

הזכיר פה גם נושא ההנהגה הפוליטית. שמעתי על אשתו של רב נכבד מאוד בציורו שלנו שאכן משתוקקת לפוליטיקה, ולפni שעשתה זאת, הלכה להתייעץ עם מהיגי הציגות הדתית והם ניסו להרתיע אותה מן הדבר. ראייתי שנשמר במפ"ל מקום לאישה באחד מששת המקומות הראשונים. בינותיים הדבר נתון שם בסימן שאלה, עדיין אין ידיעים מי האישה שתשב שם, אבל יש התקדמות-מה.

הרבר אל הזכיר את הדברים המתפתחים בעבודת השם היותר פעילה במנגי התפילה, במרקומה של האישה בעבודת השם הפעילה. הוא הזכיר את האופי המשנה של שמחת תורה, של קבוצות תפילה, של קריית מגילה. גם פה צריך לבדוק מה הן התగבות הרצויות לכל אלה.

הנושא השלישי שבאמת לא אגע בו, הוא יותר עייתי ודorous התיחסות הלכתית מעמיקה יותר עם יותר מקורות; אלה השאלות הקשורות ל"בן העור" ו"חוון משפט" ומעמד האישה בבית דין רבנים. גם שם צריך לבדוק מה ניתן לעשות, מה המצד, מה ניתן לשפר. אולי אלה הן הסוגיות המרכזיות, בנוסף לסוגיה של לימוד תורה.

כשאני אומר צריך לבדוק מה הן התగבות הרבניות, ברצוני בספר סיפור שהיומם אני מסוגל בספר מותן רגעה, אבל לפני כמה חודשים לא יכולתי בספר אותו בלי להזיל דעה: ליוויתי בחורה לבית דין לגירוש, בחורה מولיה לכל הדעות, גם מי שעסק בגירוש אמר לו שאחת מאלף הוא לא מצא כמו, בחורה שהתחילה את הדרך לפני שנים רבות, בחורה כשרה למחרין. בית הדין היא שאלת על דבר שלא היה ברור לה - מה מעמד האישה לגבי עדות בבית דין ואמירה שיש לה קצת קושי עם הדבר הזה. היא נראה לא הזכירה שם את המלה "סנהדרין" אך עליה מדובר כי הייתה שמחה אם משהו היה יכול להשנות. בשל כך עיכבו לה את הגירוש!

אחרי הסיפור הזה, שגס היום גורם לי להתרגש, תפשת את הדין ואמרתי לו: שמע, גם ל' בעיה קשה מאוד עם נושא עדותה של אישה בבית הדין, ואדרבא, אם אתה מסוגל להסביר לי אותו בהסביר מתקובל על הדעת אשמה מאד. אני מלמד את תלמידותי שזאת הלכה הנלמדת מדרשה במסכת שבאותו, ולאחר שזאת הלכה, אין לנו סנהדרין ולא נוכל לשנותה, אבל מותר לי להרגיש קושי עם ההלכה הזאת. מותר לי להקשות, מותר לי לומר: הדבר הזה בלתי מובן לי, אני מסוגל לנמק אותו, אבל מאחר שהחלהתי להיות יהודי אורתודוקסי אני מרכיב את ראש כל עוד לא תימצא הדרך ההלכתית לעשות את הדבר הזה. ואלו דין אמרתי: אדרבא אם אתה מסוגל עכשו לשכנע אותי אני משנה את כל הקוו החינוכי שלי וגם אסביר את זה כמצווה לכתילה.

הטייעון של אותו דין בתשובה לשאלתי היה מגוחך, יותר מכך, עצוב, מפני שהוא אכן משקף את עמדתם של כמה מהאנשים היושבים על כס הרובנות ביחס לציבור הנשים. אמר לי אותו דין: "תסתכל בכנסת, חברות הכנסת, הנשים, כשהן מתחילות לדבר, כל דבריהם רגש, אין שום טיפת שכל, הן בכלל לא שקולות". הוא גם ציטט שמוטהין של חברות הכנסת, ומפני כבוד הציבור לא אזכיר אותן. לא רציתי ואף לא מצאתי לנכון לענות לטענה זו. נזכרתי ברוב אחד שהיה פעם חבר הכנסת, האם בכל פעם שהוא דבר, הוא דיבר "מהשכל" בלבד, ללא שום רגש בדבריו! ומול זה נזכרתי בנהמלה ליבובי זכייל, האם היא הייתה כולה רגש! האם لكن היא פסולה לעדות! ואת זה אני צריך ללמד מתחילה את תלמידותי! אני מסכים עם הרב אריאל, שאינו זוקק להסכםתי, שכן צריך לבדוק היטב היטוב ההלכה שלנו מה מהותי לתורה ומהו פרי התקופה. לעיתים כשהדבר הוא פרי התקופה יש אפשרות לשנות דברים ולפעמים אין אפשרות.

נושא לימוד התורה לנשים הוא באמת בולט היום בהתפתחותו ורוב הרבנים מקבלים אותו לכתילה, מי יותר להתלהבות וכי בהתלהבות פחותה. סיפור המלמד עד כמה התקדמות היום נשים בלימוד תורה, סיפור לי פעם מורי ורב, הרבה אהרון ליכטנשטיין. ابوו פגש בניו-יורק ילדה קטינה לבוש חרדי, והוא ניסה לקשור אתה שיחה ושאל אותה: "את לומדת בבית יעקב?" אמרה לו: "חס ושלום", למה חס ושלום? הילדה הייתה בת לחסידי סאטמר וכן הסבירה את דבריה: "שם לומדים חומש רשי...". מתוך השוואה עם סיפור זה אנו רואים כי אפילו במגזרים השמרניים ביותר בעולם היהדות חלה תזוזה בנוסח זה. ופה עומד לפניינו את האגדות גדול מאד.

אני חולק קצת על הרב אריאל באשר להתמודדות של הישיבות עם הביעות החינוכיות שלחן היום. אין זה סוד שכמה מן הישיבות ניצבות בפני בעיות חינוכיות קשות. הבעויות הללו אכן נובעות מן האינטלקטואליים המוגבר של אותן הישיבות, מהעדר דגש על הצד החוויתי האמוני. והיום, ממש בשנים אלו, מנסים לתקן את הדברים.

בחינוך הנשים ללימוד תורה פתרונות לפניינו אפשרויות חדשות ואחד האתגרים הגדולים הוא לבנות מרכז מתחילה מערכת שתמן את התשובות לשאלות האלה. מערכת שתגדיל "גודלות בתורה" של ממש. אנחנו, במדרשת הבנות [בעין הנצי"ב], מתמודדים בנושא הזה בין היתר בלא הצלחה גדולה, אבל הוא מעסיק אותנו מאד

מאוד. אני יודע שהנושא מעסיק גם ראשי מדרשות אחרות ואני רואה בו אתגר; אני קורא לרבים המobileים להציג אלינו ולהזדהות הزادה מוחלטת עם הרוח שעליה מבוססת אותה מהפכה.

נ�始 שנית לאותו סייפור על הדין שהתווכחתי אותו ושלא היה מוכן לאשר גירוש. בסופו של דבר הגירוי אכן אושר, והיום הבוחרה הזאת חוסה תחת כנפי השכינה ומקפידה על קלה חמורה. מאותו רב איני מџפה שיכל לעזור לי עורה של ממש, אבל אני מצפה מרבים אחרים שאכן יביעו הزادה עם מהפכה בלימוד התורה לנשים ויבינו שהמהפכה הזאת נובעת מتوز' יראת שמים עמוקה ואמיתית, ולא מتوز' חיקוי של העולם הפמיניסטי הכללי. אולי מتوز' השפעה מסוימת, אבל לא מتوز' חיקוי.

ואם בחיקוי עסקינו היתי רוצה לענות לרבי אריאל באשר לנושא ה"הסדר". בוגר ליום השם, אני מסכים עמו. לא מאתנו יצא, זהו מונח שהזדקק לנו. נושא הבנות בצבא הוא באמת קשה וכבד, וכבר נאמר ונכתב עליו הרבה, גם מעל דפי העיתונות, ואפילו בתקשורת האלקטרונית הוא נדון.פה מדובר בהשתכלות אמיתית במציאות החינוכית; בנות במאתיין יוצאות לצבא, בוגרות אולפנות ובתי-ספר תיכוניים, גם אם ראשית האולפנות טוענים שאין הדבר כך (היה לי פעם ויכול עס וראש אולפנה שאמר לי ששתי תלמידות שלו מתגניות, ואילו אני עצמי ידעתי על יותר בנות מן האולפנה שלו שהתגניות). התלמידות המתגניות לצבא, מרגישות לעיתים וחוויות בغال הבחירה שלהן והן אין מעיות לדבר עם המהנכים. הן עושות דברים מבלי שהמערכת החינוכית תדע עליהם. אף אחד איינו מטפל בהן. את האתגר הזה החלינו אנו להרים. אם בת שואלת אותך מה עדיף, תשובה היא שהשירות הלאומי עדיף בדרך כלל. "בדרכך כלל" - כי לפני כמה שבועות קיבלתי בחורה מן השירות הלאומי שלא מצאה שם את מקומה ועצבה את השירות הלאומי מטעים דתיים, אך זהו מקרה נדיר. בכלל, אני חושב שמדובר של רב הבנות הוא בשירות הלאומי יותר מאשר בשירות הצבאי.

נקודה שנייה בדברי הרבי אריאל אליה היתי רוצה להתנייחס היא האם נושא הקריירה של האישה צריכה להיות מצויר بصورة אפוקליפטית כפי שהוא מצויר. האם אכן אישת המפתחת קריירה נאלצת להתחנן בסוף גיל הפרון הטבעי והוא תוכל בקשרו להעמיד משפחה מצומצמת, או שמא אין זה הכרח? אני חשב שהיום אכן ניתן לשלב את שני הדברים. השאלה היא האם אנחנו מנהנים את הבנות מლכתילה ל��ראת אפשרות זאת. בת שהתחנכה לכך שחוותה רק גידל משפחה - ואני מסכים שהזאת אתגר מרכזי וחשוב - עלולה להרגיש שכל דבר שתעשה מהচוץ לו הוא פסול; אם בת זאת תחילת בכל זאת לעסוק בעיסוקים נוספים, היא תרגיש מחוץ לתחום, היא תחשוב שהיא עשתה מעשה רע ותנתתק את הקשר איתה. אנחנו צריכים מლכתילה לחנק לכך שאנו הקמת בית והקמת משפחה הם העיקרי, ובשנים מסוימות של החיים זה האתגר. אולם בת שעשוה במקביל דברים אחרים היא ברוכה, אנחנו תומכים בה, אנחנו מעוניינים לעזור לה. אם זה יהיה המסר שלנו, בחורה שהחילה לפתח קריירה לא תחשוש שכך היא התנטקה מהמסלול המשפחתי ובעריה למסלול קרייריסטי. אנחנו צריכים מלבתילה לחנק לכך שישילוב בין שני הדברים הוא אפשרי.

בזמנו, כשחרב אריאל כתב לי בעניין זה לא רציתי לऋג לתשוביי מקורות, אך עתה ברצוני להזכיר את דברי בעל "עקדת יצחק" על טענתה של רחל "הבה ליל בנים ואם אין מותה אונכי". מופיע בדבריו כאן קטע יפה מאד, אותו אני מצטט מתוך דברי נחמה ליבוביץ. אגב, כאשר אנחנו מדברים על קידום חינוך האישה, הנה נחמה היא דוגמה לאישה שהיתה מאוד לא פמיניסטית (מי שהכיר אותה, יודע שהיא הייתה כמעט אנטיפמיניסטית), אבל היא גדלה בעולם של תורה ואף אחד לא ערער על סמכותה ועל גודלה. היא התקבלה בברכה בחלק מן היישובות, וזה מראה שאישה יכולה לפולס את דרכה אם אכן היא רואה לכך, לא רק היום אלא גם לפני דור. ובכן בעל "העקדת" אומר כך:

"הנה בשני השמות 'אשה' - 'חווה', נתבאר שיש לאשה שתי תכליות, האחד מה שירוחה עליו שם "אשה כי מאיש לךחה" וכמוهو תוכל להבין ולהשכיל בדבריiscal וחויסות, כמו שעשו האימהות וכמה צדקיות ונביאות, וכאשר יורה פשוט פשט "אשת חיל". והשני - עניין החולדה והיותה כליל וモטבעת אל הלידה וגידול הבנים, כאשר יורה עליה השם "חווה - אם כל חי", והנה תהילה האשה כאשר לא תלד מנועה מהתכלית הקטן. (כלומר יש לאישה שתי תכליות, התכלית הקטן אומר בעל "עקדת יצחק", זה להיות אם). יותר ישאר להרעד ולהיטיב כמו האיש אשר לא יולד", (אישה יש לה שתי תכליות, גברים, מסכנים, יש להם תכלית אחת בלבד. לאישה יש תכלית נוספת: להיות אם ואם נמנעת ממנה האימהות היא יכולה לפחות להיות כמו גבר). "וונאמר עליהם על האיש העקר והאישה העקרה יונתמי להם בבתי ובחומוטי יד ושם טוב מבנים וمبرנות" כי ודאי עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. על כן חורה אף יעקב בהREL כאשר אמרה "הבה ליל בנים ואם אין מותה אונכי", לגעור בה להשכילה בזוה בעניין הנכבד והוא שהוא אינה מותה לפוי התכלית המשותף (בזוה שהיא יכולה לפחות להיות כמו גבר) "באשר מנע ממנה פרי בטן כמו שהיא בו עניין גם אם לא יולד". כלומר - כמו שגבר שאינו מולד עדין לא מת גם אישה שאינה יולדת עדין לא מותה.

איןני רוצה חילתה להמעיט בערכה של האישה, של אם כל חי, רק לא הייתי רוצה שיצטצמו את האישה לממד רחמה. זה אחד האתגרים ואני קורא לרבעים להירטים לשיממה הזאת, לחנק את הבנות שלנו לשני האתגרים ולדעת שני האתגרים הללו אינם סותרים זה את זה: בת שברורה בכיוון של טפוח קריירה, תשכילד גם להיות אם. שני הדבורים אינם סותרים.

הקריאה השנייה שלי היא לרבעים: לשתחן אתנו פולה בצורה של "לכתחילה", לא לנחל קרבות בלבד על עמדות שהיום נראות מגוחכות. מי זוכר שלפני שמוני-תשעים שנה אסרו על נשים לבחור ולהיבחר?ומי זוכר שלפני עשר שנים גילתת הרבנות הראשית את דעתה שבחירה אישה למועצת הדתית יש בזוה משום "לא תסור". ככלומר, הרבנות הראשית הורתה שאישה לא תשתתף במועצת הדתית והעובר על זה עובר על "לא תסור". היום אנחנו מנהלים קרב בלבד על אישה ופורטת במועצת דתית ואף אחד כבר לא מעלה על דעתו שאישה אורחותודקטיות לא תשב שם. על-ידי כך אנחנו מגורמים את הכוח שלנו, את כוח הסמכות שלנו, וככל שיתרבו פסקים כאלה נהפוך יותר ויותר להיות לא רלוונטיים.

איפור לימוד תורה לנשים - ביוולגניה או סוציאולוגניה? הרב שלמה ריסקין

אכן, גם דעתך היא שם יש הנחת יסוד חיונית בחינוך, זהה חשיבות המשפחה. אני נוטה לשנות קצת את הנוסחה של כב' הרב אריאל; פעמים רבות אני אומר "פמינים פלוט מנגיזם צריך להוביל לפAMILIOT". אבל במאם דברים אמורים, באישה החושבת על האיש וצרכיו ובאים החושב על האישה וצרכיה.

אבל כאן גם דרש, אבל נראה לי שישוudo אמתי מאד. גמורא מפורסתת במסכת ברכות אומרת שאחרי החתונה היו החתנים החדשים נשאלים: "מצא או מוצא". מצא - "מצא אישת מצא טוב", ומוצא - "מוצא אני את האישה מר ממוות". נمراה תמורה מאד, איך אפשר ששאלים על אישת? גברים ישאלו איזו אישת היא, האין בכך רכילות ולשון הרע! נראה לי שהשאלה היא על האיש. החברים שואלים אותו אחרי החתונה היכן הוא עומד: "מצא אישת" - האם אחרי שמצאת, הדבר הראשון שאתה חושב עליו היא האישה, או האם אתה בבחינת "מוצא אני"; זהינו, גם אחרי שהחתנת, האני - קלומר אתה, עומד במרקז. אם אתה בעמדת של "מוצא אני" זה מרים ממוות, אבל אם אתה בבחינת "מצא אישת", אם אתה חושב עליה בראש ובראשונה סיכון הצלחה טובים מאד.

אפשר לקבל את הדרש ואפשר לדוחותנו, אבל דבר אחד עולה ממוני בברור, והוא צריך לשמש כהנחת יסוד של חינוך עיינן של פמינים: הפAMILIOT מוכחה להיבנות מהשלמה אמיתית בינו לבין, מפני שהיום יש לאישה אפשרויות שלא היו. חלק מהענין הוא שהיום, ברוך השם, תוחלת החיים שלנו ארוכה הרבה יותר, יש הרבה יותר שנים לפעול ולעשות וגם לפתח משפחה אפילו גדולה יותר בע"ה יתרה, אבל זה מחייב חינוך לחיי משפחה. ואני מדגיש: חינוך לא רק לבנות אלא גם לבנים, ויש להתחילה בו באולפנות ובישיבות התיכוניות.

אבל סיפור ידוע: כולל של תלמיד חוויל הייתה בעיה של שלום בבית משפחה אחת, משפחחת כולל, והחלק האברך לדבר עם ראש הישיבה הרב גיטר. אמר האברך: "אני לומד תורה כל היום, זה מכובד מאד בעיני, בלילה אשתמי מבקשת ממי להוציא את האשפה ואני מוכן לעשות את זהה". הרב גיטר הסתכל על האיש ושאל אותו: "אתה באמות חושב שזה לא לפי כבודך?" "כן" - ענה - "מן מלכי, רבנן; אני באמת למד דברים נשגבים, אין זה לפי כבודי". אמר הרב גיטר: "אני חשב שאתה איןך צריך לעשות את זהה". באותו ערב, בשעה שבע וחצי או שמונה דופקים בדלת המשפחה היה. "מי זהה?" "הרבי גיטר". "כב' ראש הישיבה, מה בא כבודו?". "באתי להוציא את האשפה שאתה אמרת שזה לא לפי כבודך, ואם זה לא לפי כבודך, לא הייתי מכירiac אותך, באמת מלכי רבנן, אבל זה לא לפי כבודי, אני מוכן".

נראה לי ששיעור תוכניות ועד לכל מוכרים ללמד על השותפות החשובה ביותר בתחום המשפחה, השותפות בינו לבין, וזה יש מקום לקריירה גם שלו וגם שלה, כל משפחה לפי צרכיה. חוויל הבינו זאת, ובמסכת כתובות דף נח אמורים רב יהודה ורעיון שיש לאישה מלאכות ביתית ויש לגבר לפרנס את האישה;

ואם האישה לא תעשה את המלאכות תתעורר בעיה, לפי דבריהם, משום אי-אהבה. הבעל יՐג'יש מנוצ'ל, מקופף, הרוי הוא עובד כל היום, מפרנס את האישה, וגם בלילה עליו לעשות את מלאכות הבית? זהו חוסר היגיינות, ולכן משום אי-אהבה, אם הוא המפרנס היא צריכה לעשות את המלאכות בתוך הבית, והדבר סביר מאד. אבל מאייך גיסא, כבר בגמרה, וכך מקובל על כל הפסיקים, אם אישה אומרת "אני ניזונה ואני עושה", אני מוכנה לעבודה, הקריירה חשובה לי, איןני מצפה שהוא יפרנס אותי אבל גם אין לי זמן בשביב מלאכות הבית - אפשרות זאת מתאפשרת, הן בגמרה והן אצל הפסיקים. ייתכן מאוד שדבר כזה יכול לגרום במהלך הזמן שינוי מסוימים בכתובתה, מפני שעלה-פי נושא הכתובות הבעל הוא המפרנס.

אני גאה בכך שכאשר פתחנו לנו את בית-המדרשה לנשים שלנו, "ברוריה", מן ההתחלת ניתנה אפשרות להביא את התנינוקות והיו שמרטפים. דזוקא משום שהיומם ורבים כל-כך האנשים בעלי ציפיות גדולות בתוך הבית, נראה לי שאפשר לה לאישה שתוכל להיות בתוך הבית, לעשות כל מה שנדרש בתוך הבית, ולהיות גם תלמידה חכמה, לשבת וללמוד ואיפלו לכתוב תשובה. אפשרות כזוrat קיימת, אפשרות כזוrat לא הייתה בשנים שעברו. ומה שאני אומר כאן הוא אולי הנחת היסוד החשובה ביותר: אין קיום לעם ישראל בלי משפחה. הרי ספר שמאות, ספר שמדובר על יצירת האומה שלנו, מתפתח ונוצר מספר בראשית שהוא כולל ספר של משפחה;יפה שיחת עבדי אבות לפני הקב"ה מהלכות רבות של תורה. המשפחה היא בודאי היסוד, אבל זה להבינו, עניין המשפחה אינו דבר שבא ממי לא, צריך ללמוד מהן החויות, המתוחיות, איך להנגן משפחה. דברים רבים חשובים מאוד גם לבנים וגם לבנות, מבית-הספר התיכון ועד לאברכים ב"כולל".

הדבר השני הוא כלל יותר: מהו חיקוי ומה איינו חיקוי, متى אומרים שדבר אסור והוא סתם חיקוי, ומתי אומרים שהדבר הזה חשוב וצריכים לעשותו. נראה לי שהבנת העניין הזה חיונית ממש, וההשלכותיו גדולות ביותר. לדעתי שתי גישות הן לאישה ביהדות, ואם הייתה צריכה לצורך שתיהן הייתה פותחה במסכת קידושין דף כת, במשנה המפורסתת שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמן. ולמה הן פטורות מצוות עשה שהזמן גרמן? הקושיה הגדולה הזאת היא שמעמידה, לדעתי, אותן שתי שיטות ברורות לבני האישה ביהדות.

כדי להגיע לשתי הגישות בשאלת למה נשים פטורות מצוות עשה שהזמן גרמן, אוסף עוד סוגיה אחת במסכת פסחים, פרק "ערבי פסחים", הסוגיה של הסבה בלילה הסדר, השואלת האם אם איש צריכה צריכה להסביר או איינה צריכה להסביר. לפי סוגיה זאת, מי שהוא משוחרר חייב בהסיבה, מי שאינו משוחרר, כמו תלמיד לפני רבים, אינו יכול להסביר. ומה בנוגע לאישה? הגמרא אומרת שאישה אינה צריכה להסביר אלא אם כן היא אישת חשובה. נשאלת השאלה מהי אישת חשובה, ועל כך יש כמה דעתות, הדעה הנפוצה ביותר היא דעת רשי"י - כל זמן שהוא משועבדת לבעה ומשועבדת בבית איננה יכולה להסביר. גם האבודרים המפורטים, ובקבוקתו מפרשים רבים אחרים, סוברים שאישה פטורה מצוות עשה שהזמן גרמן מפני שהיא משועבדת לבעה, לביתה, ויש לה דברים אחרים לעשותותם. אולי משום "העסק במצבה פטור מצוואה".

אבל גם בנוגע לעצם העניין של שעבוד האישה לבעה ולביתה, נמצא שתי גישות ברורות: לפי האורת האמורה הזאת מבטאת איזה שהוא שינוי בנסיבות האישה, האם האישה שונה בנסיבות לא רק מבחינה פיזית,

ביולוגיה-פיזיולוגית, ואחרת שואלת שמא העניין הוא רק עניין סוציאלובי. כאשר הילדים שלנו היו קטנים, היו הצעירים הקשימים בעיקר בבוקר ובערב: היה צורך להוציא אותם מהמיטה, להלביש אותם, לאכילה אותם, לשלוח אותם לשינה ואחר-כך בערב להכניס אותם לאmbטיה, שוב לאכילה אותם, לשבת אותם על-יד המיטה, ואז ברגעים האלו הקשימים ביותר לבית, אני הייתי צריך ללקת בבוקר לשחריטה ועל-פי רוב לשיעור בדף יומי לפני כן, ובערב למנוחה וערבית ושוב לשיעורים - ואז אשתי הייתה אומרת תמיד, טוב, אני מבינה אותך, אתה מפרש "שלום בית" - שלום, בית; עכשו אני הולך לבית-הכנסת". ו מבחינה אמיתית אי אפשר גם לאיש וגם לאישה להיות בבית-הכנסת שחריטה, מנוחה ומעריב, אלא אם כן יש אפשרות להכניס את הקטנים לתוך המקפיא, אין דרך אחרת, הדבר בלתי אפשרי. זה עניין פשוט מאוד של הזמן, של הסוציאולוגיה, של עבודות החברה.

עכשו אני חוזר לעצם השאלה אם איש צריכה להסביר ואישה חשובה צריכה להסביר (כך הרמב"ם פוסק). אומר על כך רבנו מנוח דבר יוצא מן הכלל: הוא קובע שאישה חשובה היא אישה שאינה צריכה לדאוג למטבח, יכולה לשבת לשולחן הסדר, ואנשים אחרים, או ילדים, או הילדים יחד עם הבעל, ואולי אורחים מסוימים יעשו את העבודה, ובכך היא משתחררת, ויכולת להשתתף במלוא מובן המלאה בליל הסדר. חשוב במיוחד הוא המשך דבריו, כאשר הוא מגדיר אישה חשובה ואומר שהוא דבר חל גס על מצוות עשה שהזמן גorman, נשים פטורות מצוות עשה שהזמן גorman מפני שעלה-פי-רוב, לא היו יכולות לקיים מסיבות טכניות, אבל אם אין מניעה טכנית היו צריכות לקיים אותן.

ושאר לרמב"ם, בהלכות תלמוד תורה פרק א, הלכה י"ג, כאשר הוא אומר שאישה שלומדת תורה מקבלת שכר אבל לא כשכר האיש מפני שהיא איננה מצויה, ומביא את הגمراה בסוטה, האומרת שהמלמד את בתו תורה כאילו לימודה תפלות, הוא מסביר, כפי שהביא הרב אריאל " מפני שרוב נשים אין דעתן מכוננות להتلמיד". אבל יש דרך אחרת לחולtin להסביר - שזה עניין סוציאלובי, שלא לימודי נשים כלל, אבל לו הי מלמידים נשים, הן הי מוסוגות למדוד לא פחות מאשר גברים. מתחזך כך אפשר להבין מדוע החפש-חפים, באותו העניין של "בית-יעקב", פסק במפורש שהואיל ובתקופתו כבר התחלו נשים ללמידה קצרה חשבון וקצת שפות יש להתריר להן ללמידה גם תורה שבכתב ומשנה אבות. ועל זה נכון אמר איפוא הרב סולבייצ'יק: אם בתקופתנו נשים כבר לומדות פיזיקה ומתמטיקה ופסיכולוגיה, הן צריכות ללמידה גمراה וראשונית גם כן. ומוסיף ואומר שבזמננו מי שאינו מלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות.

מכאן הגענו למסקנה, לא כולנו אלא רובינו, כפי שאמר הרב אריאל, שיש לנשים ללמידה תורה וגס תורה שבעל-פה, ככלומר - אנחנו מבינים את המחלוקת הגדולה הזאת לא כגורסת שינוי מהותי בין אישה לגבר, אלא שינוי בנסיבות. כך גם בנוגע לתלמוד תורה וגם באשר לקיים המצוות: אם האישה יכולה, יש לעודד אותה, וזאת מההפקה! אם אני עורך לנערה בת מצווה טקס דומה לזו של נער אין בכך חיקוי, כמו שבית-מדרשה לנשים אינו חיקוי. זאת אפשרות לבטא את האמת שגם אישה נבראה בצלם אלוקים וכל הדרכים שהן חשובות לקרב גבר לצלם אלוקים מתאימות גם לנשים, ויש לתת להן אותה הזדמנות כדי להתקרב אל האלוקים.

ועוד דבר אחד בוגר למדיניות: הרוי כתוב במסכת ראש השנה שחז"ל לא חשבו להתריר נשים לסמוך את ידיהן על קורבןותיהם (מפנוי שת Cobb "ויסמכו בני ישראל"), ובכל זאת נתנו רשות נשים לסמוך "כדי לעשות נחת רוח לנשים". לא שאלו אז "מהי המוטיבציה", לא אמרו שזה "חיקוי", אלא אמרו: אם נשים רוצות להתקרב לקב"ה על ידי הקורבנות, יש לגרום נחת רוח לנשים, זה עניין של מדיניות, אבל נראה לי שזה חשוב ביותר, ואין לנו לחושש מדברים דומים.

ואשר ל"תכנית הד"ס": גם אנחנו לא קראנו לה ישיבת הסדר לבנות, קראנו לה "תכנית הד"ס". אני מתנגד לשורת צבאי לנשים, אני מתנגד לכך שבנות תלכנה לצבא. כך לימדתי כל השנים. אני רוצה מאוד להציג שאני מתנגד גם לכך, שבגלל שמונה-עשרה נשים או בנות יתנטקו מתלמוד תורה. לדעתו חיווני הדבר שמשיכו ללימוד תורה ואני מתייחס לומר שבנות בגיל שמונה-עשרה זוקקות לפיקוח. אין לשלוח אותן לכל מקום שהוא אפילו למושב שנחשב דתי, בלי פיקוח ובלי תלמוד תורה. עם זאת אני מתנגד גם לכך שלא נתבונן היבט במאם שבאמת מתרחש: שיש כעת 2000 בנות שישימו תכניות לימוד תורניות או אולפנות והן משרתות בצבא. ולכן, כדיעבד ולא לכתיהלה, לאוון הבנות שרצו בכל זאת לשרת בצבא, חייבים לתת את האפשרות ללימוד תורה ולהיות במסגרת עם פיקוח.

שליטונות הצבא פנו אליו והציעו: א. לאפשר לבנות ללימוד מחצית הזמן בתוך השירות; ב. שהבנות האלה תוכלנה להתלבש בצעירות. ג. לשאת נשק רק במשך השבועיים של הטירונות. ד. הן תשרטנה בפיקודן של מפקדות ולא של מפקדים. ה. הבנות תהוינה בצוותא, ביחיד, ונוכך לשלוח يوم אחד בשבועו ר"מ שילמד אותן תורה - וכן אנחנו עושים זאת - כל שבוע אפילו כאשר הן נמצאות בבסיס, ושבת אחת בחודש תהיה שבת שאנו נארגן לכל הבנות האלה. בכך השגנו גם פיקוח, גם תלמוד תורה וגם צניעות. ראייתי אפשרות זאת בדרך חיובית מאד - לאוון הבנות שבין כה וככה רצוי לשרת בצבא, תינן ההזמנות ללימוד תורה.

אסים ואומר: אנחנו נמצאים בעידן רב טכנולוגים ו Robbins סיכון, علينا להציג תמיד את הצד החיובי בדבר. علينا לזכור תמיד שני דברים: אם ההלכה אוסרת אין לעקוף אותה כלל. אבל אם ההלכה מתירה, יש לזכור גם את החשיבות של "נחת רוח לנשים" כפי שראו אותה חז"ל. ועוד, אנחנו מוכרים להיות שלמים כלפי שמייה. לפני שנקנסתי ל"תכנית הד"ס" דיברתי עם שני גdots תורה והם בירכו אותי בברכה עמוקה, ושניהם אינם מוכנים להזדהות בכך בגלל הפוליטיקה מסביב. אכן, אנשים יכולים להיכשל, גם אני, ואהייה תמיד מוכן להזדהות אם טעיתי, אבל נראה לי שהדבר החשוב ביותר - תמים תהיה עם השם אלוקין, כלפי כל אדם, גם כלפי הנשים, ואם הולכים בדרך של התורה, נראה לי שבסופה של דבר בעוזת ה' יתברך נתגבור.

ein zeh

**העמקת לימוד התורה לבנות:
התפתחויות והשלכות**

לצולב בעולם התורה: מפגש בلت-אטען של הבהת עם עולם התורה אסטר רוזנברג

נראה לי שהמונה "בית-מדרשי" מתאים יותר למוסד הלימוד לבנות מהמונה "מדרשה". ואכן, כשההקמנו את בית-המדרשי בוגדלו עוז לפני שנתיים, בחרנו לקרוא לו בית-מדרשי ולא מדרשה, כי שם זה אולי מבטא יותר נאמנה את מה שמתורחש בתוכו. התבקשתי לתאר כאן את מה שמתורחש, את התהיליך העובר על הבהת שmagie בבית-המדרשי, מה עובר עליה, מהם השינויים שחלים בה.

התהיליך שאני מתארת, יתוור מנקודות מבטן של הבנות שאוותן אני מכירה; אני מלוה את התהיליך שהעוברות כבר שmonoher שנים. איני יכולה לדבר על כל ארבע מאות וחמשים הבנות שלמדות. אולם ביחס לאוותן הבנות שאני מכירה אני רוצה להעיר כי בזמן האחרון פופולרי מאוד בכלי התקשורות ובכל מיני פורומים לתאר אותן, לדבר עליהם; בשמה-שנתיהם האחרונות אני מרגישה קצת כאיזה אובייקט אנטropologgi. מנקודות מבטי, לפחות, ישנו פער גדול למדי בין הבנות שאוותן אני נפגשת בכל יום, כפי שאני מכירה אותן, לבין מה שכותבים עליהם והדרך שבה מציגים אותן מבחוץ. הדברים שאומר מתייחסים יותר לעולמן היום-יום ופחות להצהרות שבסתפו של דבר עושים את דרכן לעמוד הראשון של העיתון.

אני למדתי שתים-עשרה שנה בבית-הספר חורב בירושלים, וכשסיימתי אותו יצאתי לשירות הלאומי בקבוצה של תשע-עשרה בנות שעברו מסלול דומה של חינוך בתתי-ספר שונים בחובי הארץ, באולפנות ובבת-ספר תיכוניים. אחרי שהיינו יחד בשמש כמה חודשים, ניסינו למצוא הגדרה שבזורה נתאר את התחושה הדתית שלנו: איך נראים חינינו הדתיים, ומה הם באים לידי ביטוי, מה בדיק היה חסר לנו, האם היה חסר לנו משהו, ומהו בדיק. הסיכום שהגענו אליו באותו ניתוח היה שאוסף החצים הדתיים שלנו, לפחות של הקבוצה הזאת, התבטא בהמה שלא היינו: היינו תשע עשרה בנות שלא חיללו שבת, לא אכלו טרף ולא לבשו מכנסיים. זו הייתה ההגדירה הזוטית, המכנה המשותף של תשע עשרה הבנות, כך נראה חינינו הדתיים. הדבר האקטיבי היחיד שעשינו היה להתפלל. אגב, אני מוכחה לצין בכך שלא כל הבנות התפללו ולא פעם הייתה התפילה מושפעת מן השעה שבאה קmeno בבוקר; רק מנקנו שבע והתחלו לעבוד בשמונה היה יותר זמן להתפלל, רק מנקנו שבע וחצי היה פחות. אבל תוכן דתי חיובי או אקטיבי לא היה יצוק בחינינו.

כל שחשבתי על ההרגשה שלזותה אוטי בזמן השורות וגם אחר-כך, הבנתי שככל זמן שהייתי במערכת החינוך הדתית, דאגה המערכת לכל צרכי הדתיים, ואני חיבת לציין שהיא עשתה זאת בהצלחה יחסית. לפני ראש-השנה היא דאגה להחזיר אותי בתשובה, להכניס אותי לחזור, לסגור את הדלת, לעורך רישום, וכולנו שמענו את טובי הרבנים בנושא התשובה, ערכנו כניסה התערורות ושננו שיריו קודש בשתיים בלבד; בחנוכה דנו בנושא החת�וניות ובפסח בחרנו אותו בתשובה, להכניס את הדלת, לעורך רישום, אבל בסופו של דבר אנשי המערכת תמיד היו שם, דאגו לחמי הדתיים, ולא רק שדאגו שהם היו שם אלא דאגו שגם אני אהיה שם כדי לקלוט ולקבל אותם. אני מתארת לעצמי שגם דיברו עלי בכמה ישיבות מורים או מדריכים ושאלו מה יחשיכי לקבעה, איך העולם הדתני שלי נראה ולאן אני מתקדמת. כשגמרתי שתים-עשרה

שנה בבית-הספר, יצאתني בבת אחת מוחץ למסגרת - לשירות שלא במסגרת ذاتית (עבדתי בשירות הפסיכולוגי בעיורת פיתוח). וזו הסתיים מצב זה בבת אחת, ופתאום לא היה אף אחד שהיה אכפת לו אם אני שומרת שבת או איני שומרת שבת, אם אני חוזרת בתשובה לפני ראש-השנה או לא. שמירת שבת היא דוגמה קלה, כי הנחת היסוד שלי היא שרוב הבנות בוגרות החינוך הדתי שומרות שבת. אינני חושבת שהולכים ללימוד בבית-מדרש כדי להמשיך לשומר שבת. אבל אני חושבת שהתהלך שעובר על הבית - וזה תהליך שעובר גם על הבן, אלא שהבן תמיד הלך ללמידה - התהלך הוא שבת אחת חייה הדתיים הופכים להיות בעיה שלה. אין אף אחד אחר שדווג להם, אף אחד אינו מטפל בהם או מכריח אותן להתייחס אליהם.

בתי-המדרשה כידוע הוקמו מלמטה ולא מלמעלה. הליכתן של הבנות ללמידה בהם הייתה תוצאה של הרצון לשים את החינוך הדתיים שלהם במרכז המפה, על השולחן, ולאמר: אנחנו הולכות עכשו להתייחס לחינוך הדתיים שלנו ולהפוך אותם להיות הקניין שלנו, לא של המורים, לא של המדריכים, לא של ההורים וגם לא של הבעל. אנחנו הולכות לטפל בחינוי הדתיים כדי שהם באמת יהיו חיים עצמאיים שלנו. אני חושבת שמדובר הפעולות המתרכשת בתחום בית-המדרשה, הוא הפיכת החינוך הדתיים לחייה של הבית, להיות מטופלים על-ידי הבית, להיות חוות עצמית של הבית, מעוצבים בידיה והופכים להיות בעצם קניינה שלה.

ఈ תחלתי לעבוד בתחום זה, לפני שモונה שנים, נגבותה של מערכת החינוך הדתית מסביב לא הייתה אזהה, ובתי-ספר שאיליהם ביקשו לבוא ולדבר בהם ולספר על העולם הזה של בית-המדרשה לא פתחו את שעריהם בפנינו. התגובה היו שבאמת חבל על הזמן. היה פה מסר סתום ואולי אפילו גלי לכת הדתית, מהד היא הייתה אמרה לחשב שהחינוך הדתיים הם הדבר החשוב ביותר בעולמה, אך במקביל היו גם ארגונים אחרים שניצבו בפניה, ארגונים שמערכת החינוך הצינה אותם כnobאים מהחינוך הדתיים, כמו הרצון לשירות לאומי ובמקרים רבים לשרת שנתיים, הרצון להתחנן, להקים משפחה ולגדל ילדים, והרצון ללמידה מקצוע ברצינות, כי חינכו אותה להיות רצינית. המסר היה שיש פה ארגונים רבים כל-כך עד כי אי אפשר לעשות את הכל וצריך היה לוותר על משהו. لكن אין זמן ללמידה בשביב עצמן, למדת מספיק בבית-הספר "מה, את לא דתיה, את לא שומרתמצוות? בעל לומד במקומך והוא בסדר". לא צריך לckett ללמידה שנה שלמה, אין לך שנה לשם כך" - זאת הייתה האמירה "משנה כזאת לא מקבלים דבר וחבל על הזמן". צריך לוותר על משהו, והוא "משהו" יסתדר עצמו. ובעצם יותר על הדבר החשוב ביותר, על המנווע. הדבר שהוא המנווע לכל שאר הדברים שהניעו את הבית הוא הדבר שעליו ויתרו.

הקמתם של בית-המדרשה לבנות מניה שאותןبنות שmagiuot "יודעות לנוהג", מי פחות מי יותר. מערכת החינוך וההורם לימדו אותן להוג, אבל כדי לטפל ברכב לא די בניהוג, צריך גם לדעת מהו על המנווע שבפנים, לא יכול להיות שהדבר שהוא המנווע של חיי היה הדבר שעליו יותר אם צריך להשكيע בו שנה. נכון לנו פתרון, אף אחד אין פתרון לכל הארגונים הניצבים בפני הבית, אבל העיקר הוא שאפשר לוותר על ה"menoוע" של הבית. התהלך שעובר על הבית בבית-המדרשה הוא "הרמות המכסה של המנווע", וניסיון למלאו בתוכן, באיזו שהיא הסתכלות עמוקה יותר על העולם הדתי שלה, הסתכלות עמוקה יותר שתהפוך את העולם הדתי להיות שלה ולהיות הרבה יותר מובן, ממשמעותי, וחשוב.

אני רוצה לציין שיש הבדל בין מה שתרחש היום לבין מה שהתרחש פעם. לפני שמנה, שבע ואף לפני שנים באו למדוד בבית-המדרשה עיקר בנות שידעו שהעולם הדתי הוא המנווע שלhon, והן רצו להמשיך להשתתפות, להתפתח; על חיהון הדתיים היה מוצב סימן קראיה, ולכן הן הלכו למדוד. היום, עם התרחבות התופעה, יש בנות רבות שבאות למדוד לא בכלל אותו סימן קראיה על חיהון הדתיים, אלא בוגר מוצב עליהם סימן שאלה. בסוף השירות או בסוף בית-הספר התיכון עדיין אין הן יודעות האם הן רוצות לשמר על אורח חיים דתי, האם זה מדובר אליהן, הן נוכחות. גם בנות אלה באוט היום למדוד. פעמים רבות מתרחשת האינטראקטיבית המענינית בבית-המדרשה בין שתי הקבוצות האלה, אבל חשוב לציין ששתי הקבוצות האלה קיימות.

מהו אפוא התהליך שעובר על הבת מרגע שהיא מגיעה, לבית המדרש? קודם כל היא נפגשת מפגש בלתי-אמצעי, עם דברים רבים מאוד, ונקודת המוצא לכך, תרגומה של אותה בלתי-אמצעיות, היא בקבלת האחריות על עצמה ובנית חיים ذاتיים ועצמאיים עמוקים.

במה הדברים אמרו? ראשית, בבית-ספר התיכון, הלימוד בעיקרו וברובו הוא מתוך "דפי מקורות" שנגזרים על-ידי המורים, הבת מקבלת שלוש سورות של הרמב"ם, שתי سورות מה"שולחן-ערוץ", ועוד ארבע سورות מדברי הרבה קוק. את עצם תהליכי הגישה אל הספר - למצוא את הדברים, לגוזר ולהדיביק או, לצרף - את כל זה עושים אחרים. בבית-המדרשה הבת נחשפת לראשונה למעבר מ"דף המקורות" אל הספר, היא מגיעה אל הספר עצמה, כאשר המטרה המרכזית היא להגיע מהספר אל המערכת הרחבה יותר, אל יכולת השלוט בכל ה"שולחן-ערוץ" או בכל כתבי הרמב"ם, או להגיע מהרמב"ם, ממראה מקום אחר, אל הגمراה. העיקר הוא בכך שהיא מגיעה בעצם אל המקור הראשוני. תהליכי נוסך הוא מעבר משיעור פרונטלי ל"חברותא", כשהאחריות בחברותא היא יכולה על הבת עצמה. מאפיין אחר של המעבר נובע מן העובדה שרוב בית-המדרשה הם באמות טוטליים, הוויטים כהוויית בית-המדרשה בישיבה, שבו אין שעות שיעורים, אפשר ללמוד גם עד שניים בלילה, והמעבר מזמן מוגבל של שיעור, של צלצול, לכיצול, לשעות שיעורים, אפשר לשוב למדוד בו גם עד שתים-שלוש שעות בוקר, לעולם של התמדה הוא מעבר ממשמעותי: לשקו בתוך עצמו שניתן למדוד בו גם עד שתים-שלוש שעות בוקר, לעולם של התמדה הוא מעבר ממשמעותי: גם המפגש שלה עם צוות הרמי"ם, המורים, הרבנים בבית-המדרשהמשמעותי: זהו מעבר מדרמות מורה שסמכותנו נובעת מעצם היינו חלק מבית-הספר, מערכת, מאייזה היא היררכיה, אל סמכות שמקורה משותף, סמכות שנובעת מרווחנותו של הרב או מהימצאותו באותו מקום שהיא נמצאת בו, מיציאתו מאותה נקודות מוצאה כמו שלא, רק כמה שנים לפניה. לדעת, יכולתה להזדהות או להפנים אליו שהוא מקשר לסמכות שאינו מוכתב, אלא באמות משה פנימי, היא מעריכה את המורה ויוצרת אותו קשר של רב-תלמידה שנקדחת המבט שלו היא אחרת וכ"כ שונה מבית-הספר התיכון.

אליה הם דברים טכניים אבל מכוחם נוצרת האפשרות של פגישה אמיתית וגלואה מאוד של הבת עם עוזר אין סופי של ארון הספרים, של עולם התורה, של מסורת חז"ל, של קשר רב-תלמיד ועם ההבנה מהו עולם תרוני, השתלשות תורה שבعل-פה, הידיעה שהיא עומדת מול עולם אין סופי של לימוד. לא אומר שזו מצליה אצל כולן, אבל אצל בנות רבות המפגש חזק מאוד. מעל הכל היא נפגשת עם עולם של חוותות

רוחניות שלא תמיד נפגשה אותו קודם, בעיקר משום שכאן היא בחרה בדבר, והדבר מחייב, ונכללים בו שבתות, סליחות, עולם של חוויות רוחניות המכנה את הבית בעוצמה; זהה התהברות לקהילה לומדת ולkahila לומדת שבחורה למדוד ולומדת באמות עשרים וארבע שיעות, בימה. אחד הדברים החוקים בעולם בית-המדרשה הוא הטוטליות הבאה לידי ביטוי בפנימיה. לא הפנימייה כמקום שהיא ישנה בו, אלא מקום שפעילותו משמעותית לגביה בכל שעתו היממה.

מה גורם מפגש זה לבת? בראש וראשונה הוא גורם להזדהות חזקה מאוד עם העולם הדתי, להבנה של הדברים שדיברו עליהם עד עכשיו, להבנת המורכבות של העולם הדתי, של העשור שלו. אינני רוצה להגשים, אבל יש בהחלטת בנות שזה משנה את חייהם, ואם לא את כל חייהם, הרי הוא נותן לנו מידת הסתכלות אחרת על החיים, ומעמיק ומהנה את תפישות העולם שלהם. לגבי הבנות שהווית המפגש שלהם חזקה, נוצרת פריומה חדשה שדרך ינסו לפחות בעתיד להסתכל על העולם בכלים של תורה והלכה. אצל בנות רבות זו משנה את השאייפות ביחס לשאלת איך ייראה הבית שהן יבנו אחר-כך.

במהלך השנה הדברים ממשיכים להעסיק חלק מן הבנות, אצל חלק אחר הדברים אינם מופנים, כמו בכל מסגרת חינוכית. נשאלות הרבה שאלות אחר-כך, ויש בנות שהחויה הראשונית בהחלטת מביאה אצל שניינו כללי בתפישות העולם, גם לגבי דמות המשפה שתהייה להן בעתיד, ומתרחשות אצל שאיפות למדוזיות חזקות מאוד בתחום הזה, רצון להישאר בבית-המדרשה שנה, שתיים, שלוש ואף ארבע, להיות גוזלה בתנ"ך, בתורה שבעל-פה, בהלכה, בגמרה. אני חשבת שהחויה מפתחת את הרצונם, ואני נהגת לומר לבנות שהמטרה שלי היא שהן תצאננה מבית-המדרשה עם הצורך להתמיד דו-שיח רוחני עם הקב"ה במהלך חייהם. אני חשבת שהקב"ה הופך להיות יותר משמעותי במצוות קבלת החלטות בחיהון, רמת המודעות הקהילתית של הבנות עולה, וכך - רמת הדו-שייה. יש לי אחות קטנה ממנה באחת-עשרה שנה. אני לא זכית ללמידה בעולם בת-המדרשה והוא כבר זכה, ונראה לי שקהילת החברות שלה, הדו-שייה, הדברים שעלייהם הן מדברות, היכולת שלה להתחבר עימן סביב עניינים רבים, גבואה הרבה יותר מאשר הייתה לי אחת-עשרה שנה לפני. כאשר אני סיימתי את בית-הספר התיכון מרבית חברי היו בניהם שעברו עליהם תליכים רוחניים בתוך עולם היישוב, שרובה הבנות לא היה חלק בהם. אני אומרת בכאב שהעולם של הבנות היה רודוד יותר).

החיבור בין העולם שבוחץ לבין בית-המדרשה מעסיק אותן. השנה מעלה גם שאלות לגבי היחס בין הלימוד בבית-המדרשה לתפקיד האישה: אם היום אני לומדת ומקדישה את השנה הזאת בכלל-כללי ללימוד, ונראה לי שלימוד הוא חזות הכלול, איך אוכל בעוד חמיש שנים, כשגדל ילדים, להמשיך וללמוד? מי לימד בליל שבועות, אני או בעלי? זה מעלה שאלות מסוימות, שהזמן יספק עליון תשובה.

אם יש הבדל בין המפגש של הבית עם בית-המדרשה של הבנות לבין מפגשים של הבנים עם בית-המדרשה? לשאלת זו אנסה להתייחס מעט. לעולם בית המדרש אצל הבנים יש מסורת ברורה; יכול להיות שהיומם גם היא כבר נשקלת מחדש, אבל באופן כללי ברור לנו שהוא נכנס לתוך עולם של ציווי, הוא מצווה

ללימוד תורה ולהיות חלק מבתי-המדרשה. ברור שרצו לגדל אותו להיות תלמיד חכם. לעולם בית-המדרשה אין מסורת, עדין לא התברר ולא נקבע מה הבת צריכה להיות בזאתה, גם לא ברור שם היא תרצה למדוד שמנוה שנים היא תוכל לצאת לבסוף תلمידת חכמים, פוסקת או רב, لكن עולות בה גם שאלות אחרות.

לפני שמנוה שנים היה בית-המדרשה לבנות חיקוי של בית-המדרשה לבנים. בנות לא רצואן בתוך עולם בית-המדרשה בדברים שמחוץ ללימוד, הן לא רצואן בשום פנים לטיפיל, הן לא רצואן לכת ביחיד, הן רצואן ללימוד! כשהציעו לבנות לפני שמנוה שנים לצאת לטיפול, הן אמרו: לטיפיל נוכל בלבד בילדים, אנחנו צרכות לטיפיל עם בית-המדרשי? לכאן באנו למדוד. היום כמעט שאין בית-מדרשה לבנות שאינו מטייל כבית-מדרשה. היום מבינים את הערך המיעוד של בית-מדרשה שיצוא לטיפיל, שמשלב לימוד עם הסתכילות בחוץ, שמשלב לימודי עם הטבע והקשר שבין הרוב לתלמידה שנركם בחוץ, ההוויה של הקהילה הלומדת - לומדים וגם יוצאים החוצה להתבונן קצר על עצמוני מבחוץ.

עולם בית-המדרשה לבנות מגוון ומורכב יותר מעולם בית-המדרשה לבנים, נערכים בו הרבה יותר דיונים, בו מזמינים איש "השומר הצער" ביום השנה של רצח רבין לדיוון על החברה הישראלית, מזמינים משורר או סופר, וגם יוצאים לטיפיל - דברים שאינם קיימים במרוביהם של בת-המדרשה לבנים. ובכלל, הדיונים עמוקים ומקיפים הרבה יותר, זהו בית מדרש שבנוי על בחירה ולא על ציווי, והשורש המוטה הנשמע ביוטר בבית-המדרשה לבנות הוא "להתחרבר" - "האם אני מתחברת ללימוד?" "האם אני מתחברת לקב"ה?" "האם הלימוד מתחבר לקב"ה?" "האם הבנות בקבוצה מתחברות זו לזו?". מלה זו נמצאת הרבה פעות בשימוש של בת-המדרשה לבנים. גם השאלה מה בין העולם הזה לבין העולם שבחוץ יותר. בית-המדרשה לבנות לומד לא רק גמרא אלא יש הרבה יותר בין-תחומיות של לימוד, וכך יש יותר השקפת חיוביות בין עולם המחשבה, התנ"ך והגמרה מאשר בת-המדרשה לבנים.

אני רוצה לשיים בשאלת: מהו המשך, מהם השאלות והאתגרים, איפה ניצב היום עולם בית-המדרשה לבנות מתוך מבט קדימה? לדעתי, בראש ובראשונה יש להרחיב את מעגל הלומדות. אף על פי שכולם מדברים על מהפכה, מספר הלומדות בת-המדרשה קטן! שמענו מספרים עצומים של בנות מסוימות בכל שנה את הלימודים במיצricht החינוך הדתי, ואילו בת-המדרשה לבנות לומדות בסך הכל כ- ארבע מאות וחמשים בנות במסגרת חד-שנתיות בכל שנה, בוגרות ייב או השירות הלאומי. מי שנמצא בפניים נדמה כאילו המהפכה כבר בעיצומה, אבל עדין אין זה כך! שנית, הבנות הלומדות מגלות רצון חזק מאוד להישאר בת-המדרשה אחרי ההתנסות אותה שנה, להפוך את הלימודים לחשובים ומשמעותיים. אמנים בת-המדרשה היום יודעים וגם חווורים ושואלים ומבררים מה לעשות בתכנית של השנה, אבל תכנית השנה היא ייציבה. האתגר הגדול הוא לבנות תכנית של חמיש שנים, שתיתן תשובה גם למי שմבוקשת ללמידה שנה, לשרת שנתיים ושוב לחזור ללימוד. יש לשבת על המודעה ולהסביר איך לחתם לבת אפשרות ללמידה תקופה אורוכה תוך התמודדות עם שאלות משפחתיות, עם שאלות של לימודי אקדמיים. אני חשבתי שהמטרה המובהקת היא לגדל בנות למדניות, אלא המטרה היא לגדל בנות שתהיינה עתודה. של מהיגנות

תורנית חינוכית, שתוכלנה להמשיך הלאה את התהילה שמתרכז. ישן היום בנות שמכנות להתחיל את התהילין, שרצוות להישאר בבית-המדרשה, רוצות להפנות את מבטן לחינוך, וצריך לבנות בשבילן מסגרות.

האתגר הגדול ביותר שעומד בפניו משרד החינוך הוא להקים מסגרות שיביאו את הבנות לניצול הפוטנציאל שלהם, ובתוך בית-המדרשה הן תכשרנה את עצמן להוראה ברצינות. כמו משרד החינוך ועולם הישיבות מצאו את הדרך להביא אותו כוח וותני שנמצא בבית-המדרשה לבנים ולהפנותו החוצה, לדור הצעיר, ולהמשיך בתהיליך הרוחני. יש היום בנות רבות שאם תיבנה בעברן תכנית רצינית תרעצנה ותשמהנה להיות עתודה של מנהיגות חינוכית תורנית לדור הנשים הבא.

"לימוד טקסטואלי לבת - הפקת ל��ים"

חנה הנקיין

נפתח בדרכי תורה המתחרבים עם מה שיש לי לומר. חג השבעות מופלה לרעה בפרשת "אמור" בכך שאין לו לא תאריך קבוע בלוח ולא מצווה המגידרה את אופי החג, והתמורה מכל: אף שלפי אהות הדעתה בגמרה הוא חל בבדיקה ביום מתן תורה - אין לו, על-פי התורה, שום קשר עם האירוע הגדול שאירע באותו יום, שהוא האירוע הגדול בתולדות העם. בעל ה"כלי יקר" השיב תשובה שיש בה כדי להשפיע על חינוך הבית. הוא מסביר שמצד אחד חייבים לציין את יום מתן תורה ומצד שני יש בעיתיות בציון אותו יום, כי התהילך לא מוצעה ולא נגמר ביום תורה. מדבריו משתמע שהקב"ה רק התחיל לתת את התורה לעם ישראל בסיני, אבל קבלת התורה הולכת ונמשכת כל אימת שישב יהודי ועמל בתורה, מגלה את רוזה, ואת עושרה מתוקן לימוד עמוק. התמונה הזאת היא תמונה דינמית של מתן תורה. מתן התורה בנוסח הזה התחיל להתרחש אצל הבנות לא מזמן. רוח חדשה נושבת היום כאשר בעשור האחרון נפתחו לפני הבית שערי הלימוד התורני הגבוה.

אני רוצה להרחיב מעט את דברי אסתטי שהכנסה אתכם לבית-המדרשה, ולשאול על הפקת ל��ים מעולם המדרשות לעולם החינוך התורני כולם. מי שנכנס לבית-המדרשה או למדרשה מוצא בלתי כפוי לחלווטין. אני נפגשת עם מחנכי תיכון העובדים בעולם הקדוש של חינוכה התורני של הבית ושבודאי מתקנאים בכך שיש מקום שבו הלימוד אינו כפוי. ואכן, לימודי מר津ן מביא לידי חזות ללימוד שאון כמוות. הלימוד במדרשות כולם, מי במידה גדויהומי קצת פחות, הוא לימודי חברותות מן המקורות, והדגש הוא על פיתוח חשיבה ביקורתית וחשיבה יצירתית. מעל לכל חווית המדרשה יוצרת חיבור בין לימוד התורה לבין הבניין הרוחני, לימוד המוביל להתפתחות אישית.

במסגרת זאת תפקידי של המורה שונה לחלווטין מתקפינו בחינוך התיכוני. הייתה לי שיחת לילה מרתקת, עם קבוצה של תלמידות אצלונו השנה א', שדיברו על ההבדל בין הלימוד התיכוני והאולפניטי המולעת, בין הלימוד העצמי במדרשה. הבנות הבינו שמחה בחתמודדות הבלתי-амצעית עם הטקסט במדרשה. מי שנכנס לבית-המדרשה יראה תלמידות יושבות, רובן בחברותות, חלק מהן ברבייניה שישובת ולומדת יחד, יש מי שישובת ליד המחשב ומחפשת באמצעותו, מי שמעמיקה במחשבות ישראל, מי שישובת ומפצחת סוגיה בוגרת. כולל יושבות מרותקות מן הלימוד, והמורה מסתובב בשתפקידו לתמוך בלימוד של התלמידה. המורה מוכן לשמש את התלמידה, לכונן אותה הלאה. אם היא אינה יודעת איך למצוא חומר, הוא נכנס אתה לספרייה, מראה לה ומלמד אותה להתמצא. המורה הוא מנהה, מסייע, הלימוד נהפך לאודיסיאה של גילוי. לתלמידה יעדים משלה והמורה עוזר לה להגעה لأن שהיא רוצה להגעה.

עם השיחה הזאת הפתיעה אותי. לאmittנו של זכר אמרתי לעצמי "אנחנו שנינו מאותו הכפר", כי שמעתי דברים אני, שישimi תיכון במקום אחר לפני מעלה משלשים וחמש שנה, השמעתי אותם בזמננו. התלמידות הבינו ורחשו הערכה לכל מי שהשיקעו בהן בזמן הלימודים בבית הספר התיכון, דיברו על מורים

מצוינים שלימדו בצורה שהייתה משמעותית לגביהן. עם זאת הבינו גם אכזבות. אחת האכזבות הבולטות מן החינוך התיכוני הייתה דרך לימוד הפרשנות שגרמה לש"נאת פרשנות". מהי שנאת הפרשנות? הابت מרגישה ששיעור בספר ירמיהו הוא פירוש מלאים. אינה רואה אף פעם את התמונה הרחבה, אף פעם אינה לומדת את הפן ההיסטורי, אינה מעמידה את הדברים בתווך מסורת שלמה. הابت רוצה באפשרות לשאול את השאלות הגדלות וرك לאחר מכן, בטור כלי סיוע, להגיע לפרשנות. לא צריך לדוחק הצד את הפרשנות אבל אסור לה בابت להרגיש - ואני מדברת בשמנן של הבנות - אסור לבת להרגיש שאין דבר כזה שהוא תורה ככלל כאשר הכל הוא לימוד דרישים; מה אומר רשי', מה אומרaben-עוזרא. אם הייתם שואלים אותי אחוי התיכון עם מה לא תחברתי באותה תקופה, תשוביתי הייתה - עם הלימוד בנוסח רשי' אומר,aben-עוזרא אומר, הרמב"ן אומר. והנה היום, לאחר שלושים וחמש שנה הבנות אומרות לי אותו דבר.

התסכול השני שcolo' מצינו בחינות הבגרות. דבריון הם בנוסח: הייתה לי מורה נפלאה, ומה היא יכולה לעשות? היא הייתה צריכה להגיש אותנו לבוגרויות. כאשר היו לנו שאלות, היא הייתה מסוגלת לענות איך לא יכלת. או - היה לי מורה נפלא, הייתה להביא את הרבה הזה למדורשה. הבעייה היא לא הרבה, הבעייה היא לא המורה, הבעייה היא ה"בוגרויות", ברגע שהבוגרות נכנסות הלימוד יוצא החוצה.

הדבר השלישי שצינו תלמידות, שישנן חבורות מסוימות שתוכנן רוזין קצת, צורם קצת, שהבנות צריכים ללמוד, ואף זאת לקרה בחינות הבוגרויות. הابت רוצה לפגוש את המקורות! התסכול נוצר כאשר הابت שואלת שאלה והמורה אינה עונה על השאלה אלא מדכה אותה, תסכול זה גודל מאוד ולפעמים מקוו לחסור יכולת של המורה להתמודד בעצמה עם המקורות. בקץ יש לנו תכניות שלמה למורות. הייתה מציעה לכל מורה לתורה, לבוא להשתלם בלימוד הגמרא אצלנו ובמקומות אחרים, אפילו להשתלמות קצרה. מתסכל הדבר שהבת שומעת כמו בתקליט החוזר על עצמו, כשהיא שואלת אותה, "אני אלך הביתה ואשאל את שמוליק". עוד גורע מזה הוא כשהשאלה אינה כדי לימוד, כאשר תלמידים את התלמידה לא לשאול, כאשר השאלה נדחקת הצד מהפנייה של המורה פרונטלי. אין שום בושה בכך שהמורה אינו יודע לענות, הבעייה מתחילה להיווצר כשהמורה מרגישה שהשאלה מאימת, וכאשר גם הابت מרגישה כך. ואם היא אכן מרגישה כך, היא מטמינה את השאלות, ומחייב עד שתגיע למדורשה.

אני מבקשת להעלות שאלה אפיקורסית ולהפנותה אליהם. רציתי לשאול, בתחום של "לא יתכן": אנחנו הרי עשינו דברים רבים לפני שהתחלנו בהם (כוונתי כאן לא למדרשות כי אם עם ישראל), אמרו לנו שאינם אפשריים, שהדבר "לא יתכן", והנה עשינו אותם. אם כן, האם באמות לא יתכן להקים בבתי-הספר ובאולפנות מסלול ניסויי, כיתה ניסויית שתתדמה למדרשות? נכון שבמדרשות יש מידת מסוימת של סיכון, מידות למדרשות מי שrozot ללימוד, ובכל זאת - האם לא ניתן לקיים כיתה ניסויית בתוך בית-הספר התיכוניים ובתוך האולפנות? באותו כיתה ניסויית יהיו לימודי הקודש מרווחים בשעות רצופות כדי שייהיה אפשר לבנות אותן אחרת, שהלימוד הזה יילמד לא על בסיס "בוגרויות". כיתה שתהיה בנויה על לימוד מהמקורות, על עבודות במקום מבחנים, על יותר שעות לימוד. העבודות תשחררנה את המורים שיעודים להורות, שיוכלו להורות כפי שהיו רוצחים להורות ולא יהיו "אסירי בוגרויות" כל הזמן; אולי כדאי שרק בת

שروعה בכך מאי הגיע לה, ללימוד בקיות עם דפי עבודה ולא ל מבחנים, ועicker העיקרים - להתמודד עם המקורות. הבת שמחה, לבה שש למפגש זהה עם המקורות. האם הדבר הזה הוא בלתי אפשרי, או שהוא ייתכן?

ו עוד, בהמשך לדבריה של אסתי, לדעתו תפקיד המורים בתיכון הוא לעודד את הבנות המשיך הלאה בלימוד תורה במדרשות. הדבר חיוני לעם ישראל וחיווני לבנות. אסור שיוציאר אצל הבנות פער בין לימוד אקדמי עמוק לבין לימוד תורה רדוד. כמו כן עם ישראל צריך את הקול הנשי, את הייצירה הנשית הרוחנית. בד בבד עם כל התקדמותה של האישה בחברה הכרח הוא שתחומי הרוח, תחומי היהדות, תחומי התורה לא יישארו מאחור. יותר מכל אסור לחסור את הבית לעולם האקדמי הקורץ על כל מרכיבתו מבלי שתוכל להתקדם בו בזמן גם התקדמות תורנית, ולרכוש את הכלים שייעזרו לה להתמודד כאדם מוגор עם כל האתגרים המחייבים לה.

לסיום, אני רואה חובה לעצמי להתייחס לתבנית المسؤولות שעולם הלימוד הגבוה מציג בפני הציבור. שערו הלימוד הגבוה נפתח לפניינו בשנים האחרונות. נשאלת השאלה, האם לעודד את הבת גם לקיים מצוות שאין מוטלת עלייה. עמדתי בשאלת זו אמביוולנטית במידה מסוימת, ודזוקא מהיבט של אשת חינוך. מצד אחד אני מלאת הערכה לבת שרווצה לקיים יותר, ואני מזדהה אתה ועם מי שנכון פתוחה לה אפשרות לקיים יותר ויוטר. אבל מצד שני אני מודעת לכך שאנחנו חיים בתקופה של תמורה רבות במשפחה ומחוצה לה. לדעתו, האתגר שלנו הוא גם לחדש אבל גם לשמר ולהמשיך, ואני שואלת את עצמי האם לעודד את הבית עידוד גורף לעשות דברים שלא עשתה בעבר, וכךן כוונתי לא ללימוד, אלא לעשייה, דברים שלא תמיד משתלבים עם התפקיד המשפחתי על הצד הטוב ביותר. או אולי דווקא עם החינוך לשאיפות תורניות גבותה, אנחנו צריכים לחנוך לערכי המשפחה הברוכה, לחנוך לערכי המסירות המשפחה. חלק מהሻיפות האינטלקטואליות שלנו מושתת על מימוש עצמי, ומימוש עצמי הוא אכן דבר נפלא והוא גם דבר מסוכן. הוא דבר נפלא, כי הרי אלמלא יצר הרע לא היה איש בונה בית, נושא אישנה ונוטל חלק במשא ומתן. אבל מצד שני ערכי המשפחה בנויים על נתינה, כמו גם ערכי החסד שהם כניעה בפניי צריכים הזולת. אני סבורה שאנחנו יכולים צריכים לשדר לבנות מסר ברור, מסר של שאיפות תורניות גבותות ועמו יחד גם מסר של הזדהות מלאה עם ערכי המשפחה וערכי החסד, ולהטביע את כל מה שאנחנו עושים במתבע של תורה.

חינוך דתי לבנות: היבטים עיוניים

פרופ' מיכאל רוזנק

ההגדירה של האקדמיה ושל האקדמי היא, שהוא כאילו רואה את הדברים מבחו. אין זאת כוונתי כאן, אבל ברצווני לשfn אתכם בהרהוריהם על אוזות התופעה הזאת המכונה מהפכה, שהיא תופעה חינוכית חשובה אבל יש בה עניות ומתה, אני מקווה שמתוך דיאלקטי.

נפתח במה שנאמר בספר שיצא לאור לא לפני מאה שנה, לא מאותים ואף לא עשרים, אלא בשנת תשנ"ח, הנקרא "הגיונות במקרא ובcheinוך" של יהודה קיל, בהוצאת משרד החינוך והתרבות. בספר עב כרך זה, רק חצי עמוד עוסק בחינוכה הדתי של הבת, ובו שלושה נושאים: האחד, הצורך להකפיד ולעוזד חינוך תורני, שהייתה חינוכה של הבית חינוך תורני יותר, שבית-הספר ומערכת החינוך הממלכתי הדתי יציעו לבת תכנית לימודים שמשקללה הסוגלי יהיה זהה למשקללה בתכנית הלימודים של הבן. הנושא השני הוא ההפרדה בין המינים, שהודיעו בו הולך ומחריף ונעשה "עקבבי" יותר, והאחרון - בעית החינוך המקצועית של הבנות. הספר מדבר על כך שהדעת ניתנת יותר ויוטר לחינוכה המקצועי של הבית (ולאו דווקא של זו הולמדת בבית-הספר המקצועי), כאיישה וכאמ' יהודית, תוך הדגשת הצורך לטפח אותם מקצועות ההולמים את אופייה הנשי ומאפשרים לה לטפח את האידיאל של "כל כבודה בת מלך פניה". לנוכח החינוך הממלכתי הדתי, בין היתר, שככללת בית או משאנו בדומה לו יהווה מקצוע חובה בכל בית-ספר על-יסודי דתי.

אני יודע שהספר לא נכתב אטמול. אני יודע שיש כאן מאמרם שכתבו מוזען, אבל הם הוצאו לאור עכשו. אניאמין מתיחס ברצינות לרעיון של יהדות תפישה משלה לגבי בניים ובנות, איש ואישה, וועל-פי התורה אין אנחנו צריכים לראות את הזכר ואת הנקבה כזדים בכלל. אנחנו מקבלים את הגישה האפלטון שלמעשה אין הבדל בין בת ובן; אם לא היה הבדל כלל לא היה אפשר להבין מדוע התורה דורשת דברים מסוימים מזה ואני מהייבת את זו, והדברים האלה אכן אמרו גם לעורר אותנו למחשבה על השאלה מה היא המשפה כיחידה בעלת משמעות רוחנית ומה מתחייב מזו.

אני רוצה לחזור אל השאלה שנשאה כבר: היקן הגבול בין התופעה הסוציאולוגית וההיסטוריה בין הייסוד שאנחנו כיהודים דתיים מכנים אותו נצח ואמת?! כאשר אנחנו עושים את התרגיל הזה וAINנו מנסים לראות את ההבדל בין הדברים, אנחנו מסתכנים בכך שהדיבור על נושא זה ועל נושאים דומים יהיה דיבור חז-משמעותי, לא ברור, שאינו מתווה לנו קו פעולה. ואנסה להבהיר בקיצור נمرץ. אין כל ספק שישנם זפוזים ביהדותנו שהושפעו מתקופות שבהן באה לידי ביתוי ברור, אם על-ידי חז"ל אם על-ידי מפרשים, הוגים ופוסקים, התפישה שסוציאולוגים בני זמנו מכנים "התפיסה האורגנית של החברה". בחברה ארגונית זאת, ישנו לפחות מקומו שלן, והאדם המאושר תרתי משמע - האדם שמקבל אישור והאדם שמרגיש טוב בחויו - הוא האדם שחי על-פי הסטטוס שקבע לו מלידה. אמן ישנה מובילויות מסוימת, אבל באופן עקרוני אדם יודע מה הוא מקומו.

בקשר זה אביה מעובדתה המאלפת מaad של ד"ר דבי ויטמן המביאה מדברי יהודה ליב אורליאן, המנהל של "בית יעקב" בראשיתו, האומר בין השאר כי ברור שישנן נשים (והוא התכוון במילויו למיסדת בית יעקב), שהיו רוצחות לשבת וללמוד גם הוא, אבל הדבר הזה הרהו בלבתי אפשרי贊חננו חביבים לחנק את האישה היהודיה לדעת מה מקומה. זה מקום מכובד, אבל יש יותר כבוד לגבר, כי הרי נאמר ש"גдол המצווה ועושה". ולכן אנחנו צריכים לחנק את הבית שתתקבל מצב זה בסבר פנים יפות, ותבין שאי אפשר מרוד בסדרים שנקבעו על-ידי הקב"ה לנצח נצחים.ומי שמרוד דומה לקורה שלא קיבל את מקומו.

אפשר להביא ראיות לתפיסה הזאת, אפשר למצוא לה סימוכין בהתבטאות במקומות רבים. ראו למשל את דברי הנצי"ב, בפירושו "העמק דבר" לפרשת יעקב על הפסוקים: "ויעתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ולכאת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבך ובכל נפשך: לשמר את מצות ה' ואת חקתו אשר אנחנו מצוץ היום לטוב לך". הנצי"ב אומר על אתר כי אי אפשר שכל הדברים האלה יאמרו לאדם אחד כי אף אדם אין יכול לעשות את כל הדברים האלה, ולכן חמיכים צריכים אהוב את ה' ומנהיגי קהילה צריכים לירא את ה', בעלי בתים צריכים לעשות את כל מצותיו ונשים צריכות לירא מפני בעליין. ביום תפיסה כזאת היא יוצאת דופן. אין לנו רשות ביום להגיד על תפיסות כגון אלה שהן משקפות את דרכו של עולם. אנחנו יכולים לפטור עצמנו באמירה שכזאת.

הרבה מאוד מדברי חז"ל מצביעים על כך שהאישה היא בריה אחרת, שגברים ונשים אינם דומים בכלל; לעיתים זה נאמר במפורש ולעתים ברמיזה. יש מדרש נפלא על יצחק שהביא את רבקה לאוהל שרה; שם מתואר האוהל הזה כשיota הוטהור והקדושה על כל מה שמאפיין את האוהל, כולל הען בפתח האוהל, כולל אומר צניעות, כולל אומר "בתוך האוהל". במסכת כתובות ס"ז עמי ב', מובה הסיפור היפה של מר עוקבא שהוא עני בשכונתו ובכל يوم היה נתון לו צדקה בסתר, והוא עני רצה לדעת מי גומל לו את החסדים האלה. אולם מר עוקבא לא רצה לגנות את נתון הצדקה כלומר לגנות את עצמו. אותו יום הייתה אשתו עמו, הם נכנסו לכਬשן, הוא נכווה והוא לא, והוא ביקש לדעת במה זכתה היא, והיא השיבה: אני נותנת צדקה בבית, אני נותנת לחם ומשקה, ולכן הנأتي קרובה. כלומר, אתה נותן כסף, אבל אני נותנת גם יחס אנושי.

זה בוודאי אנחנו סיפור שמלזל באישה, ההיפך הוא הנכון; אבל הסיפור אכן מצביע על השוני, השוני ביחס. היום יש לנו גם ספרות חינוכית כמו של נודינגס בקליפורניה ואחרים, המצביעים על השוני באופי ובאישיות בין הגבר ובין האישה. אולם, עם זאת, علينا לעמוד על הקו הדק המבחן בין **פטרנליות** על רקע ההיסטורי ובין **שוני** שמקורו בתורה. הבעה היא שמקומה של האישה נקבע על-ידי גברים. אנחנו, כיהודים שומרין מצוות, חיים בחברה שיש בה חוקים רבים, ובמקומות שיש חוקים, יש בני סמכא חביבים לפרש ולהסביר אותן, ובמקומות שיש בני סמכא יש קהילה שמצוית. השאלה העולה היא האם נוכל לחנק דור של נשים שתהוויה שותפות מלאות לציבוריות החיים על-פי כללים, חוקים, הלוות ומצוות. השאלה נשאלת עכשו מפני שבדור שלנו קיימת מודעות ברורה לאפשרות של האישה לצאת החוצה ולהיות בידיעה ובחברה שהיא באמת שונה וחדשה. האם נוכל אפוא לשמר על נאמנות של אדם ושל ציבור לאותם הכללים שהוא חי

לפיהם אבל אין שותף לפסיקה או לפירוש? וכפי ששרה שנירר, מייסדת "בית יעקב", קיבלה היתר רבני בכך, כי הרי נשים בדורה למדו לימים רבים, ואstor שלא תהיה השלמה תורנית לידיעה זאת. כך בדורנו: אם אנחנו ווצים לקיים חיים הילכתיים, ברור שכל מי שמקבל על עצמו חיים אלה ומתחייב בהם באמונה, חייב בסופו של דבר להיות שותף גם לקביעותם וגם לישוםם.

כבר דנו כאן בלימוד אינטלקטואלי ובלימוד חוויתי, אני רוצה לעשות הבחנה שונה קצרה: בין לימוד תורני לבת לפי מה שהיא צריכה לדעת לשם ציוק הקיום המעשוי של כל מה שהוא מחויבת בו, לבן לימוד לשם פיתוח עולמה אישי. מה פירוש לימוד הצריך ציוק? זה הלימוד שאינו אינסטראומנטלי בכלל. לימוד זה כונה על-ידי הפילוסוף החינוכי מי דגננהך - "הليمוד המהותי הפנימי": הלימוד המראה לאדם היכן הוא עומד בעולםו, מי הוא, מה תהיה השקפותו, בשבי מה או בעבר מה עליו לחיות ולאן הוא הולך, ללא קשר לחיי יום-יום. למרות שבסוףו של דבר, הקשר ליום-יום הוא עמוק ומקיף.

כאשר מדברים על לימוד הבת כפי שדיברו פעם, ואני מאמין שעדיין מדברים כך למרות המהפהכה, כי המהפהכה היא שקטה, וודין אומרים שהבת צריכה למדוד תורה רק במידה שהיא נוגעת בתחומיים שיעסיקו אותה, פירוש הדבר שאין לה חיים לשם, אין לה צורך לחפש שימושות, אין לה צורך להגדיר את עצמה, אין לה צורך לקבוע זיקה בינה לבין עולמה, לבין היפה והנורמטיבי והחשיבות והדעת, ובמיוחד הדעת, אין לה חיים פנימיים עצמאים. אין אדם בציבור הנאור שחושב ככה, אבל בכל זאת אנחנו שומעים שאלות ריטוריות כגון: "iomah um ha-mishpacha?" "היא צריכה להיות הגרא". לכך יש להסביר שאלה - האם כל בן צריך להיות הגרא? ככלומר, יש בעיה והבעיה היא שהמשפחה יקרה לנו, האם יהיה לנו העוז לחשוב מחדש על העניין הזה, כיצד לחזק את המשפחה מבלתי לשם את המחיר של 50% של עם ישראל, לא יצטרכו לחיות בלי שימושות של "לשמה".

אני רוצה לסכם את הדבר הזה ולהגיד: אם אנחנו מאמינים שיש הבדל בין גבר ואישה, לפניו למעשה שתי אפשרויות של תפישת האבחנה הזאת. אפשרות אחת היא להגיד שהקב"ה אכן מבידיל בין המינים והוא מעניק לכל אחד כשרונות, דיספוזיציות והזדמנויות שונות ההופכים את הגבר ואת האישה לבריאות שונות, ובמידה מסוימת אפילו בلتני נגשנות זה לו. האפשרות השנייה היא שהתורה מחנכת אותנו להיררכיה לגבי הערך הפנימי של הקיום האנושי, ובHIRARCHIA זאת נוטנים בדרך כלל, את העדיפות לגברים. לעיתים אמם אומרים בunningה אפולוגטิกה כלשהי: לא, דזוקה הנשיםמצוות בדרגה גבוהה יותר, אולם איןני חשב שהאפולוגטיקה הזאת היא מועילה ואני חשב שהHIRARCHIA הזאת היא במקום.

היתרי רוצה להאמין שהמחשבה שלנו לעתיד תפנה לאפשרות הראשונה, המדוברת על שינוי בין המינים בלבד להגעה למסקנות היררכיות עם כל המשמע מכך מבחינה חינוכית, חברתיית ומשפחתית. אבל קיימת תמיד הסכמה שאנשים ידברו כאלו מתוך העדפה הראשונה, בעודו שלמעשה הם מתכוונים לשנייה, וזה העניין כולם יושחת. אם באמת אנחנו מאמינים שהתורה היא נצחית וועלינו לטפח נאמנות אליה, דבקות בה ועוד-שים עם כלל הפרשנות עליה, אנחנו חייבים לראות כיצד אפשרות ראשונה זאת שומרת על כבודם

וקדושתם של האיש ושל האישה גם יחד. יפה לצטט כאן את בעל "עקדת יצחק" (המצווט על-ידי נחמה ליבוביץ בזיקה לפסוק: "התחת אלוהים אנקיכי") שהmahoot הראשונית של הגבר והאישה היא אותה מהות ורוק בדברים המשניים יש הבדל, שהאישה يولדת והגבר אינוiolד. נדמה לי שבדרך כלל עדין אנחנו מדברים כאילו השוני הוא בmahoot הראשונית ולא המשנית. ואסיימ בשהלה: האם במצב שני תיארתי יש עוד מקום לברך "שלא עשי אישה"?

נילע אַלְפִי

**שינויים אפשריים בבית הספר
ובתוכניות הלימודים**

סגן בית ספרי במקדם אחריות נשים דתית

גב' שירה ברויאר

אני רוצה לפתוח בשני סיפורים:
הגענו למסיבת בת המצווה שארגנו מורות כתות ו' של בתנו בבית ספר ממ"ד בירושלים. רוב האמהות של הבנות הן נשים העובדות במצוות מגוננים ויש ביניהן פסיכולוגיות, מורות, רופאות, עורכות דין, גרפיקאיות, סוכנת נסיעות, עיתונאית ועוד. הנהנו לשלים ואיחלו מזל טוב זו זו וההצגה החלה. נושא הצגת בת המצווה: רחל, אשת ר' עקיבא. ההצגה הסתמכה על המדרש היודיע במסכת כתובות המתאר את מסירותה הרובה של רחל לבולה עקיבא, תאוצתו ללימוד תורה, וכוכנותה של רחל להיפרד ממנה לשתיים עשרה שנים ולשתים עשרה שנים נוספת כדי לילמד תורה ויהיה גדול בישראל.
ההצגה הייתה נפלאה, הבנות נהנו וההורים התמוגנו.

רק מעותן מן האמהות הרגישו דייסוננס כלשהו בין חייה האישיים כבעלות מקצוע לבין המסר שעלה מן ההצגה. אדם לו היה שואל אם אכן רחל ומסירותה מהות בעיניהן גם חיקוי אידיאלי לבנותיהן, היה זוכה בחיווך שלחני, ואולי במשפט משועשע כמו: "זה רק הצגה, הן קטנות... זה לא באמרת רלוונטי, אבל זה נחמד". אם הוא היה ממשיך להציג לנו הן מודעות במפורש שהן שואפות לראות את בנותיהן לומדות מקצוע באוניברסיטה, כן, כמובןobar אילן...

מתוך הרגל של שנים קחו תחושותינו לפער ההולך וגדל בין המסריהם העולים ממקורותינו לבין חיינו הדתיים המודרניים. התרגלו לעמם את הפערים, לטשטש משמעויות, לעיתים אף לשקר לעצמו כדי לשמר על קשר עם מקורות שהיום הם קשים ובלתי מתאפשרים על דעתנו אם להבינים לפי הפשט. זה גם החינוך שאנו מעניקים לתלמידותינו.

סיפור: ערב שבת בסמינריון הכנה לימים נוראים, הכל מוכנים לקבל את פני שבת המלכה. מأتים וחמשים בנות רוחצות, מבושמות ולכשוט בmetic השבת מוכנות לתפילה. מחכים, המשש מתחילה לשקווע, הרוי ירושלים מכחים והקבוצה כולה, על מורה ומchnerה, מוכחה. לא, הן אין מוכחות לשקיעה אלא לגבר העשיiri ישילים את המניין כדי שנוכל להתפלל קבלת שבת וערבית. מאותים וחמשים בנות אינטלקטניות, פרקן על לשוןן, סיימו זה עתה ללמידה "הלכות תשובה" של הרמב"ס או את "אורות התשובה" של הרב קוק, בנות שייהיו בעתיד הלא ורופא ממייטב המוחות במדע הישראלי, כמו האימהות בסיפור הרראשון יהיו רבות מתוכן רופאות, עורכות דין, מורות. כולל מוכחות עתה לעשרי למןין, בסמינריון ימים נוראים בהר גילה בפרברי ירושלים. והעשירי הגיע, והוא לא פחות ולא יותר, ילד בן 13 מהישוב הסמוך, שניים משחק כדורגל עם חדריו כי החול להחשיך וכבר אי אפשר לראות את הcador... עכשו אפשר להתפלל...

בנות הללו כפי שאמרנו אין טיפשות, המסר אותו הן קולות הוא: תלמדו ספרות, מתמטיקה, פיזיקה ואמנויות, תצליחו בעולם המודרני הכלכלי, אך בעולם הדתי גם ילד בור ועם הארץ עולה עליהם. המתח בין

המקורות בין המיציאות הולך וגובר וקרוב להתקpek. כמה שנים נוכל להמשיך ולהציג בהצעות בנות המציאות את רחל אשת ר' עקיבא כאידיאל וכמודל לחיקוי לבנותינו? כמה זמן יסכימו בנותינו להיות בתוך השניות הזה, כאשר דוקא עלמן הרוחני הדתי, זה שאמור להיות המשמעותי ביותר עבורו, הופך לרחוק ומונכר לעולמן الآخر העשיר, המאטגר והיכירתי? החינוך הממלכתי דתני חייב להחליט מהי דמות הבית/האישה אותה אנו רוצחים לראות בסופה של דבר?

פרופ' ליבובי' התיחס לבעיתיות זו כבר לפני שלושים שנה, וכך כתב: "המציאות של העם היהודי ושל החברה היהודית בדורות האחרוניים היא מציאות אשר החשיבה ההלכתית המגבשת במסורת ההלכתורית של היהדות לא צפנה אותה ואין היא יודעת עליה מאומה. בדומה לבעיות המדיניות והכלכליות של ימינו, גם בעית מקומה של האשה בחים החברתיים, הכלכליים והתרבותיים שלו היא מן הדברים אשר הקביעות ההלכתיות שבידינו איןן תופסות לגביין היום, משום שהן אינן מתיחסות למציאות של ימינו".

הבעיה אינה פשוטה כלל ועיקר: כיצד בונים מסגרת חינוכית דתית המבוססת על מסורת ומחויבות הלכתית כאשר ברור שהמציאות השיוונית והליבראלית שבתוכה אנו חיים ואת ערכיה אנו מלמדים היא מציאות חדשה שההלהכה לא הכירה. השוואתו של ליבובי' בין ההתחדשות הלאומית הציונית לבין תבייעתן של נשים לקול משלהן בתוך העולם הדתי היא השואה המשקפת את עצמותה של המהפכה לשיוון בין המינים. את הטוטאליות שלה ואת ההכרח להתמודד איתה, שכן כמו קיומה של מדינת ישראל גם שאלת מקומה של האשה הדתית ומעמדה, איננה מתכוונת להיעלם.

אני מאמינה שם חפצ' חיים אנחנו, מוטלת علينا החובה לקחת לידינו את המשימה לבנות בית ספר חדש לבנותינו, בית ספר אשר יהיה בו בשלום ובהרמונייה עולם התורה והמצאות לצד ערכי השיוון. בית ספר אשר יוצר אווירה חדשה הנוגנת לגיטימציה ומעודדת את הבנות לקחת אחריות ולבנות מקום חדש בעולם התורה, במשפחה ובקהילה.

נתבקשתי לשף אתכם בעבודה החינוכית שאנו מקיימים בפלך, עבודה בה אנו מנסים למצוא דרכים להעניק חיוניות ומשמעות לעולם התורה ולערכי השיוון גם יחד ולמצוא את הדרך להעניק קול דתני נשיש לבנותינו. העשייה חייבת לכלול את כל חי' בית הספר. היא חייבת לבוא לידי ביטוי בתכניות הלימודים המבוננות ובתכניות העשרה, כמו גם באקלים בית הספר, במוסרים הגליים ובמוסרים הסמיים שאנו מעבירים לתלמידותינו. מי שעושה בהכרח גם טועה, אך לדעת זוהי אחריותנו כמחנכים דתיים לייצור יש מאין, מציאות חינוכית חדשה לבנותינו ויוטר מכך לחברתנו. המשימה אינה קללה אך לדעתך אין אנו בני חורין להיבטל ממנה.

מבחינת תכניות הלימודים והמוסרים הגליים, ATIICHIS לשולש תכניות לימודים קבועות המיעודות לבחינות בגרות ולשתי תכניות העשרה הנלוות לתוכנית הלימודים הרשמית. ATIICHIS לשני נושאים בתחום המוסרים הסמיים ואקלים בית הספר.

1. לימודי הגمرا: לימוד הגمرا בפלך הוא חובה לבנות במשך ארבע שנות לימודיהן בתיכון. בכתות ט' י' לומדות הבנות ארבע שנות שבועיות. בכתות י"א וו"ב קיימת אפשרות להגדיל את שעות הלימוד לשש שעות ואף לשמונה שעות שבועיות. השנה החלה קבועה בנות בי"ב ללימוד תכנית פנים-בית-ספרית של ذ' יומי. הן עומדות לסייע במסכת מגילה בשבועות הקורובים. קביצה זו, יש להבין, לומדת תורה לשמה בכתה י"ב, שכן בבחינות בנות עליהן להבחן על שש עשר ذ' בלבד. אין מדובר בתופעה איזוטרופית, רק בקבוצה לומדות שלוש הבנות מהשכבה. אף שאינו מאמינים שככל בת צריכה להיות כברוריה, אשת ר' מאיר, ברור לנו שלא יתכן שאישה המסוגלת להיות רופאה, שופטת או מרצה למתחמיקה, לא תקנה עצמה הכרות בסיסית עם הספרים המשמעותיים ביותר עבור כל יהודי באלפיים השניים האחרונות.

מאות בנות לומדות היום גمرا במדרשות השונות, ומדרשות שונות ומגונות ממשיכות לצמוח כפטריות אחר הגשם. למרות זאת, מפתיע לואות עד כמה וחוק עדין לימוד הגمرا מתכנית לימודי הקודש בתзи הספר התיכוני לבנות. אסור, לדעתנו, להשאיר את החשיפה למגרא ולפוסקים רק לאוותן בנות המעוניות ללימוד תחומיים אלה ברמה על-תיכונית. אחריותנו החינוכית, כך אני מאמין, היא להביא את הבנות לקרבה ולקשר משמעותי עם הגمرا וסיפורות ההלכה כבר בגיל בית הספר התיכון. אם אנחנו רואים ערך בקידום אחריות נשית דתית, יש לחנוך את בנותינו לתורה על כל גווניה בשלבים מוקדמים ככל האפשר, שהרי בעולם היהודי אנו מצפים מן הנהגה להיות גם רוויה בתורה. אם עד היום כלל לימודי הקודש לבנות תורה, נביא, מספר פרקי משנה ומקצת הדינים, היום עליהם למדוד הרבה יותר. יש לאפשר לבנות גודול בתורה, למדוד ולהתקדם בלימוזן עד בלי די.

2. לימודי הלכהמצוות נשים ורוצות לקבל על עצמן: אנו נתקלים חדשניים לבקרים בשאלות הלכתיות הנוגעות למצאות נשים לא קיימן בעבר, לא מפני שאסור היה לקיים אלא מפני הרגל. נושאים כמו תפילת נשים, קריאת מגילה, קריאת התורה, אמרית קדיש, ונושאים אחרים המתרידים את הנערה בכינוסתה וביציאתה מבית הכנסת. גילינו מולטיציה גדולה להעמק בתחוםים אלה והודות למלכה פיווטוקובסקי אף נכתבה תכנית לימים מיוחדת בנותאים אלה הנלמדת היום בכתה י"א. אחד הנושאים שעלה לפניי מספר שנים בבית הספר היה נושא קריאת מגילת אסתר לנשים על ידי נשים. מאז הלימוד ההלכתי והרציני בנותא זה אנו מקיימים מידיו שושן פורים קריאת מגילה נפלאה בבית הספר. אם בתחילת נאכלנו ליבא קוראות מבחן הרוי נורצת הגרלה בין תלמידות בית הספר כדי לזכות בפרק. נושא בוער נוסף שעלה לדין לאחרונה היה קריאת תורה לנשים. למדנו את הנושא מהיבטיו ההלכתיים השונים, הגדרכנו של מנין, דברים שבקדשה ועוד. התקיימו זיונים מרתקים גם הרחק מעבר לשאלות הלכתיות. יש להבין שהנושא אינו נוגע רק בשאלות הלכתיות, יש כאן שאלות פסיכולוגיות, חברותיות ואישיות שלעתים הן בעלות השפעה הרבה יותר גדולה על הבנות מאשר עצם האפשרות ההלכתית העומדת לפניהן, אם לקבל על עצמן את המצווה או לא. כמו כן יש לדעת שיש היום לא מעט בנות מבטים או תודוכסים הקוראות בתורה במסגרת תפילת נשים בבית מצווה שלهن. יותר ויותר בנות חוות את החוויה הדתית הזו במסגרת המשפחה. בית הספר אינם המקור למחפות החברתיות אך הם חייבים להתמודד עמן.

3. תכנית תנ"ך ואמנויות: תוכנית לימוד נושאית המיעודת לכיתות י"א, שבמסגרתה הבנות לומדות חמשה נושאי חתך לאורך התנ"ך. אחד מהם הוא נושא האישה בתנ"ך. הבנות נדרשות לבחור דמות נשית להكيف את הפרשנות המדעית והפרשנית הקיימת לנכיה ולהעניק לה מדרך חדש אישי ביבתו אומנותי לבחירתן.

ועתה לשתי תוכניות העשרה הנלוות לתכנית הלימודים הרשמית:

1. הינה לחני משפחה, בניית בית היהודי דתי חדש: מתוך מודעות לרצון של תלמידותינו לרכושו מקצוע ולהמשיך ולהתפתח בתחוםי התעניןנות האישיים, ברור כי לא די ללמידה במסגרת "חינוך לחני משפחה" את היכולת נישואין וטוהר המשפחה. היום, כשהמציאות המקובלת בחברתנו היא שני בני הזוג לומדים ומperfנסים ייחדו את משפחתם, וכאשר אנחנו ההורים והמחנכים מעודדים וمبرכים על הולדתו של כל ילד נוסף במשפחה, יש הכרח לעזור לילדים לבנות מערכת זוגית שוויונית חדשה שرك בעורთה יוכל להמשיך ולקיים משפחות ברוכות ילדים והורם המספקים בחיהם המקוצים. אך לא רק חלוקת העול צריכה להיות שוויונית. יש גם מקום להכיר בכךן הקים אצל בנותינו לעצב את שולחן השבת מחדש.

הדברים הללו מטורדים את הבנות ומשמשות אבני גוף לא פעם, במפגשן עם בחורי הישיבה. אף שהייתה קיימת תוכנית בנושא זה בפלק העמידה עצמי מבוגרותינו, עמה נפשתה לאחרונה, על הצורך להעמיק את הדין ההלכתי בסוגיות אלו. היא ספרה לי על התגובה הקשה שספה מבחורים עמים נפשה כשהציגה כמשיחה לפיה תומה את חולמותיה על הבית הדתי שוויוני שהיה רוצה להקים.

בקשר זה ברצוני להזכיר כי בלתי אפשרי לדבר על חינוך הבת הדתית ללא להתייחס לפחות הדתית החדש. איןנו רוצחים להמשיך את המצב הנוכחי, כאשר בנות המגשימות את עצמן כנשים ذاتיות מודרניות מתקשות במציאת השידוך המתאים. הבחורים שחן פגשות, לדבריהם, משתיכים לאחר הדגמים הבאים: קל דעת מבחינה דתית, או אוטומים מבחינה תרבותית, ומהשובה על שוויון תפקידים בבנייה הבית המשותף היא בלתי נטפסת בעולמם של שני הסוגים גם יחד. יש צורך, לכן, בחינוך חדש לחני משפחה לבנים שייעשה על ידי הר"מים בישיבות בדרך שהוא עתיד להישאות אצל הבנות. כדי לעצב בית משותף בישראל צריך שניים, אני מניחה שבלהה תרחיב את הדברים בנושא זה בדבריה.

2. לא רק תחומי ההלכה והדת צרכים להטריד אותנו בעבודתנו החינוכית בנושא חינוך הבית הדתית. השנה פיתחה אחת המחנכות תוכנית חדשה בשם פו"פ - פסיכולוגיה ופמיניזם. בתכנית היא מציגה לפני הבנות תיאוריות פמיניסטיות המתמודדות עם שאלת ההבדלים בין המינים. גין מלר וקרול גיליגן הן בנות שיח עברו לנו, לא רק כנשים אלא שוב כנשים דתיות. למרות כל תחזיותי שהשיעור לא יעלה יפה מכיוון שלא נבחנים על החומר בבחינות בגרות ולבנות אין עניין כרגע להתעמק בנושא שאני חשבתים לתיאורתיים מדי עבורן, הנוחות בשיעור מלאה, השיחה מרתקת והבנות מרגישות קשר חזק לנו.

אקלים בית הספר חייב להיות שותף בקיום אחריות נשית דתית אחת הדריכים להשיג זאת היא על ידי יצירתם של **מודלים נשיים דתיים**. אלו מאמינים שבתי הספר והאולפנות צריכים להיות מנהלים ע"י נשים; יש לקבוע מchnכות כדוגמיה חינוכיים דתיים לבנות. שיבוץ נשים למדניות להוראת תחומי לימודי הקודש, בעיקר גمرا והלכה, הוא הבסיס לשינוי קונספסטואלי בעבודתנו החינוכית החדשה. המשימה אינה קלה שכן רק עתה מתחילה להגיח מן המדרשות המורוות הראשונות להוראת גمرا והלכה, אך הדבר הכרחי ממש לכל המאמינים בקיומה ובוצמתה של הדוגמא האישית והשפעתה על חניכים. אין לי ספק שקיים של נשים למדניות מספקת לבנות גם חדש לחיקוי, דמות חדשה להזדהות דתית عمוקה ורלוונטי לעולמן. האם מישוה לנו דעתו על כך שהמושגים: "ראש הישיבה" "גדול" "הרבע" אינם קיימים אצל בנות במובן של דמיות מופת המהווים מקור לחיקוי ולהזדהות?

בשיחה שקימתי עם חברה תינחה לפני את צורה על כך שנמנעה חווית "הגдолים" מבנותיה. מדובר לא מבאים לבני הספר דמויות רבניות של גדולי תורה כדי שבנותיה יעברו את החוויה העזה שראתה אצל בנייה, הזדהות וצמיחה רוחנית שחוו אחרי פגישתם עם גדולי תורה רציניות? אין ספק שפגישתן של בנות עם תלמידי חכמים גדולים יכולה להוות חוויה דתית אישית לבנות. אך האם באמת מישחו חשוב שלבנות יכולת להיות אותה הזדהות שיש לבנים עם גדולי התורה שפגשו! גדולי התורה, על כל גודליהם בתורה, אינם מהווים דמיות הזדהות לנשים. הייתה אומת ש郎ציניות שבתוכן הם אפילו דמיות היוצרות תשוכן.

מchnוכת דתית אני רואה חשיבות רבה בבחירה של נשים למדניות כמחוכות וכמלמדות מקצועות הקודש. אם רצוננו שבנותינו יגדל תורה ואם מאמינים אנו בהשפעתם של מודלים אישיים או הכרה הוא ברור. אני מאמין ששניטים ומחנכות שכאה ענייקו לגיטימציה חברתית לקיון של תלמידות חכמים בקהילתוינו. קשה לי להחות ליום בו נוכל למנות אישת תלמידות חכמים ובקייה בהלכה כmorות הלכה בבית ספרנו; כפי שהרב הוא גם חייו והזדהות לבנים לכך סוף סוף מורות אלה גם חייו לאוותן בנות המעוניינות להיות גדלות בתורה, והן תוכננה לשאוב עצמה מדמותן ומחוכמתן.

לסיכום:

- געתי בספר תחומיים המחייבים לדעתני חשיבה חדשה בבואהנו לדzon בחינוך הכת הדתית העצמאית:
- הוצרך להעמיד דמויות למדניות נשיות ודמויות נשים מנהיגות כמודלים להזדהות עברו בנותינו.
 - הרחבת עולם הלימוד התורניऋיך להיות פתוח לפני הבנות
 - התמודדות הלכתית עם שאלותיהן של הבנות המבקשות להרחיב את מחויבותן הדתית
 - הכנה לחחי משפחה, בניית הבית הדתי החדש, בניית תכניות לימודים לבנות ולילדים.

אין לי ספק שיש הרבה להעיר, לתכנן ולהחדש בדברינו ובעבודותינו החינוכית. וזהו ישנים ותחומיים שטרם נגעו בהם. אבל אם אכן אנו מקבלים את העבודה שהשווינו במעמדה של האישה אין עתיד להיעלם במהרה, علينا המהנים מוטלת החובה להתמודד עם השינוי ולכוונו כמידת יכולתנו לכיוונים שיביאו חיים של יצירה ומשמעות לעולמן הדתי והרוחני של בנותינו ותלמידותינו.

חינוך הابت - מפרים גלויים ומפרים סמיולוגיים

גב' בלהה אדמנית

אחד האתגרים העומדים בפני מערכת החינוך הוא נושא השוויון. (וأتיחס כאן רק לשוויון בין המינים). המערכת הצעירה על הצורך לפתחה בפניי שני המינים את הדרכים למצוי הפוטנציאלי האישית ולשלובם בשיטה החברתית על כל גווניה. בראשית שנות ה-90 אכן הוכחה ייחידה הנקראת "שוויון בין המינים בחינוך", במטרה למשם הצהרה זו. אני מבקשת לחזק כמה היבטים של המושג "שוויון". הביטוי "שוויון בחינוך" מעלת את השאלה, האם הכוונה ל"חינוך שווה", או ל"חינוך לשוויון". ואין זו משווהה! "חינוך שווה" - שהוא התהילהן, איןו בהכרח "חינוך לשוויון" - שהוא התוצאה. בסיס הדין בקשר שבין היבטים אלו, עומדות שתי סוגיות: האחת - ההבדלים שבין המינים, והשנייה - הייעוד של שני המינים.

ביחס להבדלים שבין המינים יש לבחין האם הנם נרכשים ותלויים נוכחות חברתיות ولكن ניתנים גם לשינוי, או שהם הבדלים מולדמים וקבועים. כמותם של הבדלים המולדמים והקבועים ובעיקר איך הם הם הקבועים אם "חינוך שווה" יהיה גם "חינוך לשוויון". חינוך שווה לאנשים שווים אכן יוביל לשוויון, אולם תחילה חינוכי וחברותי שווה לאנשים בעלי דפוסי אישיות שונים, לא יוכל בהכרח לאוותה תוכאה שוויונית שציפנו לה, ואז השוויון יושג דווקא ע"י חינוך שאינו שווה במלואו, כגון: העדפה מותקנת, הדגשים שונים וכד'. סוגיות ההבדלים שבין המינים - ביולוגיים או גם אישיוטיים, מולדמים או בעיקר נרכשים - לא הוכרעה, וכך הם פנוי הדרבים גם באשר לייעוד החינוך. ככל שהתפקידים שהחברה מועידה לשני המינים יהיו שונים, נפרדים ומוגדרים יותר, כך יידרש תהליכי חינוכי שונה. תפקידים מוגדרים דורשים הכנה נפרדת. ככל שתאפשר לשני המינים גמישות וחילה הדזית של ייעודי שניהם, כך ירחיב התהילהן ויעשר את נקודת המבט של בניים ובנות כאחד. אני סבורה שיש לתת את הדעת על מהות ההבדלים שבין המינים ועל גמישות הייעדים כשבונים את החזון החינוכי.

עוד לגבי מושג השוויון - האם הכוונה היא לשוויון זהות או לשוויון ערך? האם המטרה לחזור לקרה דפוס אישיות בוגר אחד שהיה דומה לדפוס הגברי המקביל, או לאפשר דפוס נשי שונה באופןו אך שווה בערכו - דפוס שיזכה אף הוא בתగמולים חברתיים נאותים. האם רק על הבנות לאמץ דפוס התנהגות הנחשים כגברים על מנת להצליח ולהתקדם, או מן הרاوي שגים בניים יכול לחזק ולפתח תוכנות הנחשות נשיות. הדברים משתקפים אפילו בהגדרת הנושא של יום העיון שלנו, "אתגרים בחינוך הבית הדתי", ולא "אתגרים בחינוך הבית והבן הדתיים". האם علينا להסיק מכך שלבנים אתגרים שונים? אם לאו, במה הם דומים? ומה הם שווים? האם علينا להסיק שלגביה הבן ההפוך הכללי ברור ורבги הבית יש צורך לשנותו? ובעיקר - האם יש להניח שההתפתחויות החברתיות האחרונות במעמד האישה משפיעות רק על חינוך הבית ואין נוגעות גם לחינוך הבן? האם יש להניח שההתפתחויות האחרונות במעמד האישה נוגעות רק לחיה שלה ואין בהם כדי להשפיע גם על חייו האיש, בין אם מדובר בעמידת לעובדה או ללימודים בין אם מדובר בבן זוג בבית? אלה איןן שאלות טטם, אלה שאלות שיש לתת עליהם את הדעת לפני התהילהן החינוכי ובעיר במהלכו. סוגיות אלו באות לידי ביטוי בתכנית הלימודים הגלויים ובעיקר במסרים הסמיולוגיים

শמערכת החינוך משדרת, במה שהמערכת אומרת ובוקר במה שאינה אומרת. היתי רוצה להדגים כמה סטירות או עומס של מסרים בין ההצעה הגלואה ובין השדרים שאינם מפורשים במערכת החינוך בנושא היoud ההפוך של הבנות והיoud הסותר של הבנות.

היעוד ההפוך של הבנות: הבית כיעוד וההתפתחות המקצועית כיעוד. בחברה המסורתית הייתה במשך שנים הפרדה ברורה בין ייעודיהם של שני המינים, הבן מגשים את ייעודו בחו"ז, הבית - בבית פנימה. הבן ייעודו הוא פיתוחה התרבותי והכלכלי של החברה, ולענינו לימוד תורה כמקור רוחני ותרבותי של החברה היהודית; ואילו ייעודה של הבית הוא לפתח את הקן הביתי ולגדל את הילדים. פתיחה מסיבית של שעריו האוניברסיטאות בפני נשים יצרה בעברן נגישות אל שני הייעודים; הקמת המדרשות התורניות לנשים בעשור האחרון פתחה מעון גם את עולם הדעת התורני. וכך בנותינו מתמחנות לראות את בניית הבית וגידול הילדים כיעוד חשוב ומשמעותי, אך גם ללמידה לקרוא בחרנות בהיקף מקסימלי, חמש ייחדות בתניך, בתושב"ע, באנגליה ובמטמתקה ועוד. תעודות בגורות מצוינת אינה רק מורה בפני עצמה, מטרתהפתיחה השערים למקצועות המבויקים באוניברסיטה. התוצאה היא, שנימנו נספות של השקעה אינטנסיבית בלימודי התואר הראשון והתואר השני, הכנה לקראת תעסוקה יוקרתית, מספקת ולעתים גם טובעניות. כך בלי משים אנחנו אומרים לבנותינו: מעכשיו יש לנו שני ייעודים, היoud הראשון רק מורה בפני עצמה, פותח את הבית והקן המשפחה, היoud השני כמו לבנים - ללמידה ולהפתח ולהגיע למיצוי של הפוטנציאל האישי. והבנות כורעות תחת העומס של שני הייעודים וגם תחת התסכול של חומר היכולה לעמוד בשניהם.

היעוד ההפוך לנו מכונים אליו את בנותינו גובה מחיר - הירידה ביציבות המשפחתיות בחברה הכללית מעידה על כך. דרך אחת של התמודדות היא לחזור ולשוב אל היoud המסורי הנפרד. דבר זה אינו נראה מעשי, ולכן אנו פטורים מן הצורך לדzon אם בכלל יהיה זה נכון. דרך שנייה של התמודדות היא החלת הcppiations הזאת גם לגבי הבנים. לימוד תורה ורכישת מקצוע, ובו בזמן גם ראיית הבית כיעוד חשוב שיש להשיקו בו זמן ומשאבים אישיים. אם לפני שנים החדש היה יכולת הבן להשיקו בבית ובגידול ילדיו וגם להנות מכך, ולתרום בכך לחברת, הרי המסר היום יהיה יכולתו של הבן להשיקו בפועל לגבי ולכך צריך לחנן! אין כוונתי לחייב תפkidim, אלא להרחיב התפקידים, כפי שכבר נעשה בפועל לגבי הנשים.ipsis לאן דבריו של דניאל שליט בספריו "אור שבת הימים", על התכללותו: "התכללות הוא יחס שבו שני השונים זה מזה מתחלים לשלב זה את זה, כולל זה את זה הדידת, כל אחד מכליל בתוכו איקויות השicityות לאחר".

נקודה נוספת היא היoud הסותר את המסר המבלבל של ההשקה בגוף או בראש. מצד אחד קיימים האתוס של שוויון וחשיבות ההשקה בפוטנציאל האנושי, קרי בראש, מצד שני קיימים מסר חרבותי ברור המשתקף באמצעות תקשורת - חשיבות ההפעה החיצונית אצל נשים. בעיה זאת קיימת בכל הרמות. באוניברסיטה העברית, למשל, מתקיים מדי שנה טקס בחירות "MISS הקמפוס". לעומת זאת סטודנט צrisk ללמידה ולהצלחה והסטודנטית צריכה להיות גם יפה ומושכת. דיני הצעירות ביהדות אמנים מותנים במידה מסוימת את

התופעה בחברה הדתית, אולם גם אצלנו נערה משכילה ופעילה עלולה להוות איום על חבריה הבנים. משפט כמו 'אל תלמידי יותר מדי שלא תתקשי למצוא חתן', יכול להישמע גם בנסיבותינו

השפעת הלימודים הגבוהים והפעילות החברתית על ההגמוניה הגברית בזוגיות רואים להתייחסות אצל שני המינים. בניית זוגיות שוויונית המבוססת על דיאלוג בניגוד לזוגיות היררכית שהייתה מובסת על חלוקה מוגדרת של כוח, זה דבר שחייב להימלד מן-על-ידי הבנות והן על-ידי הבנים. ושוב, בלשונו של דני אל שליט "כאשר תגדל הבת להיות לאישה והבן להיות לבני זוגם, יתחילו הזוגות החדשים את התפתחותם הזוגית ממקום שהוא כבר מתוקן יותר".

נושאים בחינוך לחיה משפחה נלמדים כסדרום רק בבתי-ספר לבנות, הבנים אינם נפגשים עם הנושא פגישה שיטית. כך, מבלי משים, אנחנו כאילו אומרים להם - האחוריות לשולם בית ולהזין זוגיות מוטלת על האישה, הכאב כאשר הדבר מופר הוא כאבה של האישה, וגם הכלים להתמודדות הם של האישה, וזה אינו נכון! האחוריות חייבות להיות משותפת וגם הלימוד חייב להיות עניינים של שני המינים - לימוד תכני, שיטני, מסודר, חלק מכלול הלימודים בבתי-הספר. בשנות השבעים הוקמה במשרד החינוך "היחידה לחינוך מינני". הביטוי "חינוך מיני" לא היה מקובל על החמ"ץ, ولكن הוקמה "היחידה לחינוך לחיה משפחה". שם זה משקף במדויק נוכנה יותר את העמדת הערלית שלנו. בשנות התשעים הוקמה במשרד החינוך "היחידה לשווון בין המינים בחינוך" - הנושא מתಡק על הדלת, אי אפשר להתעלם ממנו. אם השם מתאים לנו יש לאמץ אותו ואם אינו מתאים לנו יש לחשב על חלופה שתשךק נוכנה את הדיאלקטיקה של שווון ושונות ושל השלמה בין המינים. להתעלם מנושא זה אי אפשר עוד.

בסיום דברי אני מבקשת לייחד כמה מלים לסוג משנה שרי, טיענת הקרב - הנוטה הראשונה שקיבלה כנפיים במדינת ישראל. השמחה הייתה רבה וחברות כניסה ראו בכך ניצחון במאבקן להשגת שוויון הזדמנויות לבנים ולבנות גם במערכות הצבאיות. יש מקום להביע גם הסתייגות מעמדה זו, ולהציג לבניה סימן של אלה. האם נכוון לעוזד בנות לראות את ייועדן לטיענות? האם נכוון לראות בנשים טיענות סמן של הצלחה במאבקן על מקומן בחברה? דובר בתשוקות על סכנות השבי ורצית להוסיף עוד דבר, המלחמה היא "מכורעת", הכרחות לעיתים, אבל עודנה מכורעת. במשך השנים הדירה החברה את הנשים מהשתפות במלחמות. הדבר לא נעשה מיפוי נשא אבל הוא התקבל, ונitin גם לברך על כך. התרגלו לבנות את זהותנו החברתית מחוץ למעגל הלוחם. המשפט המוכר "הטוביים לטיס והטוביות לטיענים" הוא משפט שוביוני ופוגע, אבל תיקונו אינו חייב להיות בדרך של "הטוביים לטיס והטוביות גם כן", התיקון יכול להיות למציאות חולפות אזרחיות אחרות של תרומה לחברה, חולפות שגם בגין יכו לתגמולים חברותיים של ממש. במדינת ישראל, עורך הקידום החברתי קשור פעמים רבות לשיה הצבאית. כדי לחשב על דרכי לניתוח הקשר הזה, במקומות להעצים אותו. מציאת החלופות והרחבת טווח הפעולות לנשים ולגברים כאחד הן מטרותיה של מערכת החינוך, בהיותה מנתבת ולא רק משקפת את החברה.

על היסטוריה ו-HER STORY: השפעת תוכנות חדשות על הוראת ההיסטוריה ומדעי החברה ד"ר זבורה וייסמן

מרבים לשמעו בימים אלה על כך שאנו מגיעים לסוף האלף, אבל אנחנו אולי שוכחים שגם המאה אנחנו מוגעים, ומה שחוללה המאה הזאת בהיסטוריה של נשים בכלל ושל נשים יהודיות בפרט, אפשר באמת לקרוא לו מהפכה. מוסדות חינוך יהודי לבנות ולנשים קיימים רק קצת לעלוה ממשוניים שנה. מורי ורבי פרופ' רוזנק דיבר על שרה שנירר, מייסדת בית יעקב, זה היה בסך הכל לפני שמוניים ושתיים שנה בקרקוב; או - כדוגמה אחרת - חנה שפירץ שחוללה מהפכה בחינוך לבנות - לפני שמוניים ואחת שנה בירושלים. מחקר שיטתי בנושאים כגון אלה נערך רק בעשרות וחמש השנים האחרונות, ובארץ אףלו קצת פחות. כך שאנו עודנו בראשית הדרך במחקר שיטתי אקדמי בכל הנושאים שהועלי היום.

באשר לפירוש הכותרת של דברי, מה זה היסטוריה ו"הר-סטורי"? זה משחק מלים המקובל היום בחוגים העוסקים בלימודי נשים - history - היסטוריה - כאשר מותבבים את המלה באנגלית היא נראה כ"היו-סטורי" (his story), זהינו הסיפור שלו, או כמו שהוא לומר היום הנרטיב שלו, ו"הר-סטורי" (her story) הוא הספר או הנרטיב שלה. אני רוצה לספר על תרגיל שהצעתי פעמים רבות בקבוצות לומדים, תלמידים, סטודנטים, פרחי הוראה ואחרים. ביקשתי מהם לעורוך רשימה של עשר נשים יהודיות, ושלושה כללים היו לתרגילים: כלל ראשון - שהנשים תהינהו בתר-מקראיות, לא לכלול בו שום אישה המופיעה במקרא; כלל שני - לא לכל נשים שחוות היום, על יכול להיות מי שחי בעבר; כלל שלישי - הנבחרות תהינהו נשים שגם אחרים שמו עליהן, ולא אתה בלבד. והנה, בתרגילים הזה התגלה קושי רב, גם תלמידים מצטיינים, גם תלמידי היסטוריה ופרחי הוראה בהיסטוריה התקשו למצוא עשרה שמות של נשים. אגב, בתרגילים מקבל שערכו עס שמות גברים, לא היה שום קושי.

שלב נוסף בתרגילים הוא ניתוח ההבדלים בין שתי הרשימות, והנה מצאנו ברשימה הגברים ריכזו של רבים, מפרשים של ימי-הបיניים שהווכו, מנהיגי הציונות וכו'. לרשימה הנשים התקשו מאוד למצוא שמות, אולי מעולם הבידור, אולי הייתה איזה שחקנית קולנוע שבמקרה הייתה יהודייה וכו'. לפני שאעסוק באופן "הנשים הנעלמות", בעין ואולי גם בא"פ", אני רוצה להעיר משה על הפרמטרים של התרגילים. לבסוף אני תמיד אומרת שבעצם אין זה נכון להוציא מן הרשימה את הסבתא שלך כי גם הסבתא שלך או הדודה שלך הן חלק מההיסטוריה. אם אנחנו מפסיקים להגדיר ההיסטוריה כמלחמות ומלחכים, כלשונו של הרמב"ם - מלחכים ומלחמותיהם, אנחנו אומרים שההיסטוריה היא תיעוד של העשייה האנושית בכל התחומים, הרי יש גם ההיסטוריה חברתית, ובהיסטוריה חברתית בודאי תפקידן של הנשים מרכזיא מאד.

נשאלת השאלה מדוע בתרגילים הנזכר חשוב היה להעלות דווקא שמות של נשים? אני טבורה שהתרגיל מעלה כמה נקודות חשובות לגבי ראייתנו את ההיסטוריה: א. נחטא לאמת ההיסטוריה אם נתאר את העולם רק כעלם של גברים. תמיד היו הנשים כמחצית מן האנושות ואם מקובל בחקר ההיסטוריה לנתח על-פי משתנים של גזע, מעמד ומעמדות, גם מגדר הוא משתנה חשוב ביותר. ב. אני חולכת בעקבות קודמי, בנות

ונשים צריכות מודלים לחייקוי, ופה אביה מדבריו של אדם שאיני חשודה בקרבת יתר לאידיאולוגיה שלו, אבל אני מעריצה הערכה רבה את מפעלו החינוכי, אני מתכוונת לרוב לוסטיג שהיה מנהל בית-הספר בית-יעקב ברמת-גן. הרוב לוסטיג כתוב במאמר שהתרפרס לפני קרובה לשולשים שנה: "התורה משחררת את הנשים חלק שלמצוות עשה ודבר זה עלול לעורר אצל רגשי נחיתות, על כן יש להעלות בעניין התלמידיות את ערכן בעיני עצמן, דמיות נשים דגולות תשמשנה דוגמה נعلاה לתלמידותינו עצמן ותציגנה עד היכן שהיא יכולה להגיעה במעלות הרוח ומידות הנפש". אני אכן חושבת שהרגשות החינוכית של רואיה לציון. ולעומת זאת, נכנסתו פעם לאולפנה, לא לבית- יעקב, לאולפנה של הציונות הדתית, וראיתי שהקירות מקושטים בתמונות רבות, כי הם באמת מקיימים את הפסוק "והיו ענייך רואות את מורייך", אבל לא הייתה שם אף תמונה של אישה, כולם ربנים; אולי מטעמי. צניעות לא רצוי לתלות תמונה של אישה!! אני מוקווה מאד שלפחות דברו על הנשים גם אם לא תלו את תמןותיהן. חשוב מאוד להביא לפניה הבנות דוגמים נשיים לחייקוי, ובכך אני בעצם משתמשת הדדبية החשובים של שירה. סיבה שלישית שבגללה חשוב לדבר על הנשים הנעלמות היא לפתוח כיוונים חדשים, שאלות מחקריות חדשות, הגדרות רחבות יותר של מושגים שאנו רגילים להשתמש בהם. אגדים את הדבר בקיצור נمرץ באربع דוגמאות.

בבואהו להגדיר מהי קהילה יהודית, יש לשאול האם הקהילתי היא ורק אותו מנין של גברים בבית- הכנסת או שישנן הגדירות וחבות יותר. כדי להביא כאן מחקרה של פרופ' פולה היימן מאוניברסיטת ייל, שחקורה דוגמה מעניינת מאד מההיסטוריה היהודית בניו-יורק: בראשית המאה החרימו עקרות בית יהודית את הבשר והבשר והגישו בשר בבית כמחאה על הפקעת המחרירים. אם בודקים התארגנות קהילתית ורק על-פי המתරחש בתוך בית-הכנסת, לא הגיעו לסתור המעניין הזה. הדוגמה השניה עניינה רוחניות, תפילה. מי שמצמצם את חקר התפילה היהודית למה שכותב בסידור יפסיד את כל ה"תcheinות" שנשים חיברו או אמרו, החוקת המרכזית בתחום זה היא ד"ר חווה וייסלר שכתבה לא רק על התcheinות עצמן, אלא גם על המושגים הרוחניים שמובאים לידי ביטוי באופן התcheinות. ושלישית - מושג הקשור באוניברסיטה המכובדת אוניברסיטת בר-אילן - היא האורייניות שעוסקים בה ספריה החשובים של חברותנו ד"ר תמר אלאו. ורביעית - אותה אביה מעבודה שלי. אני עסكتי בנושא של מודרניזציה של חינוך היהודי, ומצאתי תופעה מעניינת מאוד - בחקר תולדות החינוך של הבן היהודי נהוג לומר שככל שבית-הספר מודרני יותר מושך יותר דגש על לימודי החול ופחות על לימודי הקודש, ואני מצאתי שאצל הבנות זה כמעט ללא הפך. אמנים למדוי החול מפותחים מאוד בבית-ספר "פלך" וב"אולפנה לאומניות", אבל אם אנחנו מושווים אותם בת- ספר לבית-יעקב, דזוקא בהם התהום של לימודי קודש מפותחה יותר. וכשהבאתי את הממצא המעניין הזה לעומת שלי הוא אמר, "נו טוב, זה רך בנות, מה את רוצה". לאור זה, האם מה שעשית בעצם אינו מעלה ואין מورد בთיאוריה של חינוך יהודי מודרני? האם אפשר לדלג על 50% מההממצאים?

הדגש החדש הזה על היסטוריה חברתית והיסטוריה של נשים מחייב אותנו אפוא גם להשתמש במקרים לא קונבנציונליים למחקר, ואצין רק כמה מהם. יומנים - כמו היומן המפורסם "זכרוןותיה של גליק מלילין" מן המאה השבע-עשרה, מצבות, ספרי קהילות, מכתבים, ספרי בישול, צוואות מוסריות, אירורים, בגדים ואבזרים. כל אלה הם מקורות שאולי היסטוריונים יותר קלאסיים וקונבנציונליים, היו נזקקים

לهم פחות.

איןני יודעת אם הכנס הזה נערך במכובן בין חנוכה לפורים - שני החגים שלגביהם נאמר כי "אף זה היו באותו הנס", וגם סמוך לשבעה פרשות שמות שבה מופיעה גליה מרשימה של נשים אשר לפיה המדרש בזכותן נגלונו מצרים. אני מבקשת לטעון את הטענה הפושטה לאורה, שלא רק בסיס חנוכה ופורים וביציאת מצרים, אלא לאורך כל ההיסטוריה היהודית והאנושית הכללית היו נשים, וחשוב לתת לכך ביתוי.

אסיים בכך שאלות שאחננו צריכים לשאול לגבי לימוד ההיסטוריה היהודית, בכך אני הולכת בעקבות ההיסטוריונים פروف' גרדה לרנה: מי הן הנשים הנודרות מן ההיסטוריה היהודית היכן היו? מה הן תרמו? מה עשו הנשים כאשר הגברים עסקו במה שנחשב חשוב בעיני ההיסטוריונים? איך הן חיו? כיצד הגדירו את הנושאים החשובים בתקופותיהן? מה הייתה החוויה הקולקטיבית שלהן, החינוך, דפוסי ההגירה, חייהם המשפחתי, העבודה, וכמה היוחוות אלו שונות לגבי נשים אינדיבידואליות? ועוד - כיצד מוגדר ומחזק המין בתקופה ההיסטורית מסוימת? מי הגדיר את חי המין? מי פיקח עליהם וכייז? מה נחשב לטטיה חברותית? כיצד משפיעים היחסים בין המינים על המורכט הדתית, החברתית- הכלכלית? איזה עבודה בשכר עשו נשים? מה היו תנאי העבודה? האם הנשים ראו את תפקידן העיקרי, בתפקידים שונים, כאמור, ועקרונות בית וכייז זה השפע על השתתפותן בשוק העבודה? כיצד הן ראו את עולמן הרוחני, איך הן התייחסו לנשים אחרות, איך הגיעו הנשים לטוטוס הנחות שלהן, ומה היו תוצאות התגובה אלה? האם הייתה לנו תודעה נשית אינדיבידואלית או קולקטיבית וכייז זה התבטא, ולבסוף איך הייתה נראה תודעה נשית אינדיבידואלית של הנשים ולפי הערכיהם שהן הגדירו!

STERN INSTITUTE FOR THE STUDY AND ADVANCEMENT OF RELIGIOUS EDUCATION

THE FANYA GOTTESFELD HELLER CENTER FOR THE STUDY OF WOMEN IN JUDAISM

Women in Judaism: Discussion Papers No. 3

**CHALLENGES IN THE
EDUCATION OF MODERN
ORTHODOX YOUNG WOMEN**

Stern Institute for the Study
and Advancemen
of Religious Education
tel. 03-5318710
fax. 03-6352844
richyi@mail.biu.ac.il

Bar-Ilan University
Ramat Gan, Israel 52900
ISSN 1565-0413
February 2000

The Fanya Gottesfeld Heller Center
for the Study of Women in Judaism
tel. 03-5318286
fax. 03-5351233
jwmn@mail.biu.ac.il
website: www.biu.ac.il.js.jwmn

THE FANYA GOTTESFELD HELLER CENTER
FOR THE STUDY OF WOMEN IN JUDAISM

STERN INSTITUTE FOR THE STUDY AND
ADVANCEMENT OF RELIGIOUS EDUCATION

CHALLENGES IN THE EDUCATION OF MODERN ORTHODOX YOUNG WOMEN

Women in Judaism
Discussion Papers
No. 3

